

IOAN HATEGAN

**EPISCOPIA ROMANO-CATOLICĂ
DE CENAD ÎN EVUL MEDIU
SECOLELE XI-XVI**

Editura ArtPress Timișoara
Editura Banatul Timișoara

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Hațegan, Ioan

**Episcopia Romano-Catolică de Cenad în Evul Mediu :
secolele XI-XVI / Ioan Hațegan. - Timișoara :**
Editura Banatul : Artpress, 2020

Conține bibliografie

ISBN 978-606-8385-24-2

ISBN 978-973-108-972-0

2

© Copyright Ioan Hațegan
Consilier editorial: Dorin Moise
Prepress: Gabriel Gheban
Tipar și finisare: ArtPress Timișoara

IOAN HAȚEGAN

**EPISCOPIA ROMANO-CATOLICĂ
DE CENAD ÎN EVUL MEDIU
SECOLELE XI-XVI**

EDITURA BANATUL

ART PRESS
EDITURĂ ȘI TIPOGRAFIE

Timișoara 2020

CUVÂNT ÎNAINTE

Despre episcopia latină/romano-catolică de Cenad s-au scris aproximativ o sută de cărți precum și sute de studii și articole. Unele au tratat la modul general, altele la modul special, fie întreaga istorie, fie părți ale acesteia. Printre cele mai dezbătute au fost anul înființării, viața și activitatea primului episcop Gerardo (Gerhard, Gellert). Și în viitor se vor mai scrie articole, studii, cărți, se vor desfășura sesiuni științifice, pentru că existența acestei episcopii de Cenad a influențat nu numai existența localității ci și a unui spațiu mult mai extins, atât în zona mureșană cât și europeană.

Paginile ce urmează sunt rodul unei cercetări de durată asupra istoriei localității Cenad, materializată până acum într-o monografie a așezării și o istorie a cetății Morisena-Cenad. Cercetarea sistematică a documentelor și a materialelor edite a condus la o bibliografie complexă, aproape exhaustivă.

O mare parte se referă la episcopia romano-catolică de Cenad în evul mediu. Paginile ce urmează nu se doresc o istorie a episcopiei, ci au darul de a aduce informații edite și, posibil, cvasi-inedite, sau puțin cunoscute, despre existența și activitatea episcopiei în perioada secolelor XI-XVI.

Începutul episcopiei de rit latin (viitor romano-catolic) se produce în prima treime a secolului al XI-lea, prin numirea ca episcop a lui Gerardo. Din datele legendei cunoaștem faptele acestuia și răspândirea credinței apusene în Banat.

Secolele următoare duc la creșterea importanței acestei episcopii până la 1241 atunci când tătarii năvălesc, cuceresc

Cenadul și-l devastează cumplit. Se reface în timp, dar importanța episcopiei începe să scadă.

Atacurile repetate ale turcilor otomani și luptele interne sunt urmate de o nouă distrugere a Cenadului de către trupele țăranilor răsculați sub Gheorghe Doja la 1514, de jaful protestantului Török în 1528 și de incursiunea otomană a lui Bali beg din anul următor.

În anul 1537 la moartea unui episcop, urmașii acestuia se vor intitula de Cenad, dar vor locui în alte locații. Vor fi așa numiți episcopi sufragani de Cenad.

Cu aceasta, prezența nominală a episcopilor romano-catolici de Cenad încetează.

ÎNFIINȚAREA EPISCOPIEI LATINE/ ROMANO-CATOLICE DE CENAD

În primele decenii ale secolului al XI-lea, zona cunoscută azi drept Banat era o țară (regnum) întinsă, stăpânită de ducele sau principele Ahtum, un urmaș al ducelui Glad. Țara acestuia se întindea la nord din regiunea Crișurilor până spre Transilvania, la sud până la Dunăre, la vest până la Tisa și la est pe Munții Carpați.

Foto 1: Presupus portret al lui Ahtum

Ahtum s-a botezat în credința grecească (viitoare ortodoxă) la Vidin, după reintrarea acestuia în componența Imperiului Bizantin. Beneficia de sprijinul puternicului imperiu de la sud și a adus la reședința sa din orașul Morisena călugări greci, pentru care a zidit mănăstirea Sfântul Ioan Botezătorul.

Puterea sa i-a permis să impună vamă pe sarea care venea pe Mureș și a intrat în conflict cu Ștefan I, al proaspătului regat catolic maghiar. Comandantul armatelor sale, pe nume *Chanadinus*, bănuie că ar unelti să-i ia tronul, fuge la curtea lui Ștefan I. Regele îi încredințează o armată cu care pornește împotriva lui Ahtum. În primele lupte este învins, dar câștigă bătălia decisivă, iar Ahtum este învins și ucis. Corpul lui și al oștenilor sunt înmormântate la Morisena.

Foto 2: Statuia lui Chanadinus, Mezőkovácshaza, Ungaria

Țara este dată lui Chanadinus, sub suzeranitate maghiară. Conflictul militar s-a desfășurat în anul, sau în jurul anului 1028. Ștefan I, rege al proaspătului regat catolic maghiar, îl numește pe călugărul venețian Gerardo, fost perceptor al fiului său, drept episcop latin la Cenad. Regele înființează aici la Cenad, noul nume al Morisenei, dat în cinstea învingătorului, o episcopie latină. Acesta va fi cunoscut apoi ca Gellert în maghiară, Gerhard în germană.

Data înființării acestei episcopii este evaluată diferit: unii autori plasează înființarea sa în anul 1030, alții în 1035 și respectiv 1038, dar înaintea morții regelui Ștefan I. Dacă acceptăm spusele *Legendei Mari a Sfântului Gerardo* avem următoarele repere: Gerardo a fost perceptorul lui Emeric/Imre, fiul regelui care a murit în anul 1031.

Foto 3: Pustnicul Gerardo

După aceea Gerardo s-a retras în pustnicie timp de 7 ani. Unele surse spun că cei 7 ani de pustnicie pentru Gerardo s-ar fi petrecut între 1022 și 1029, abia apoi a devenit mentorul principelui Emeric/Imre. După aceste afirmații data numirii lui Gerardo în funcția de episcop este fie 1030, fie anul 1038. Odată cu numirea sa, regele Ștefan I donează o mare sumă de bani pentru ridicarea unor construcții și a unei noi biserici.

Foto 4: Ierarhia ecleziastică romano-catolică

Mănăstirea și călugării greci sunt mutați de Chanadinus la Maidan (azi în Banatul sârbesc), iar aici la Cenad vine Gerardo cu mai mulți călugări latini. Mutarea călugărilor greci nu a fost o pedeapsă întrucât creștinismul de tip grecesc continua în întreg regatul, inclusiv regele Ștefan I ridică biserici de ambele rituri. La Cenad înființarea episcopiei de rit apusean duce la mutarea mănăstirii și călugărilor greci într-o altă locație, ridicată pentru ei de Chanadinus. Cel care sfințește noua mănăstire este

Gerardo. În acea vreme diferențele dintre ritul grecesc și cel latin permiteau asemenea fapte.

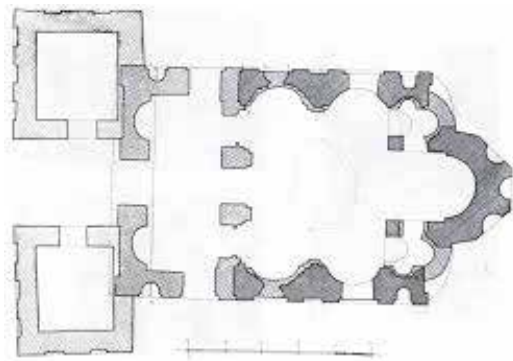

Fig. 5 Planul bisericii de la Vinica (după Bojadžiev)

Foto 5: Biserica zidită de Achtum

Construiește aici o nouă biserică și mănăstire, înființează aici o școală în limba latină pentru cânt liturgic și studiul limbii latine, prima de pe teritoriul actual al României. Primul dascăl a fost călugărul Walter, iar al doilea Heinrich. Se desfășoară o activitate intensă de aducere a populației la credința latină. Episcopia este formată din mai multe arhidiaconate.

Construcția bisericii catedrale închinată Sfântului Gheorghe era dreaptă și avea abside. Monseniorul Martin Roos, episcop romano-catolic de Timișoara, spune că biserica din Cenad era asemănătoare cu cea din Kalocsa, și probabil că Martin Lapidus, care a lucrat acolo, a lucrat și la Cenad (M. Roos, I, p. 255).

Gerardo este un factor activ în toate aceste fapte. Un episod interesant îl constituie prezența lui Aba Samuel la Cenad în anul 1043 și cererea sa de a fi încoronat de Gerardo. Acesta refuză inițial, dar la rugămintea celorlalți episcopi acceptă, și

festivitatea de încoronare se desfășoară până la urmă. Predica lui Gerardo a fost dură, dar cum a fost pronunțată în latină, limba pe care regele nu o cunoștea, a fost tradusă favorabil acestuia.

Foto 6: Regele Samuel Aba

Foto 7: Deliberatio

Gerardo s-a preocupat și de scrierea unor texte liturgice. Singura lucrare păstrată a fost *Deliberatio*.

Foto 8: Scene cu uciderea lui Gerardo

Activ în propovăduirea religiei de rit latin, episcopul Gerardo s-a implicat în criza religioasă din regatul maghiar, dezlănțuită în anul 1046, încercând să potolească revolta păgânilor. Prins de aceștia este ucis. Corpul este depus într-o biserică de la picioarele actualului pod Elisabeta din Pesta. Este adus la Cenad în anul 1053, sanctificat apoi în 1085.

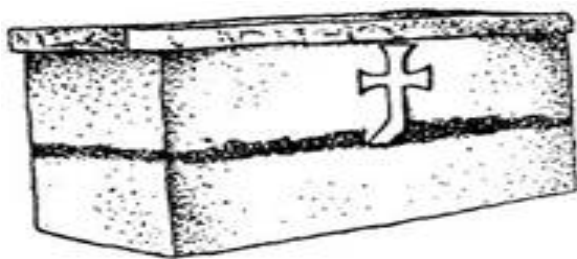

Foto 9: Sarcofagul lui Gerardo din Biserica catedrală

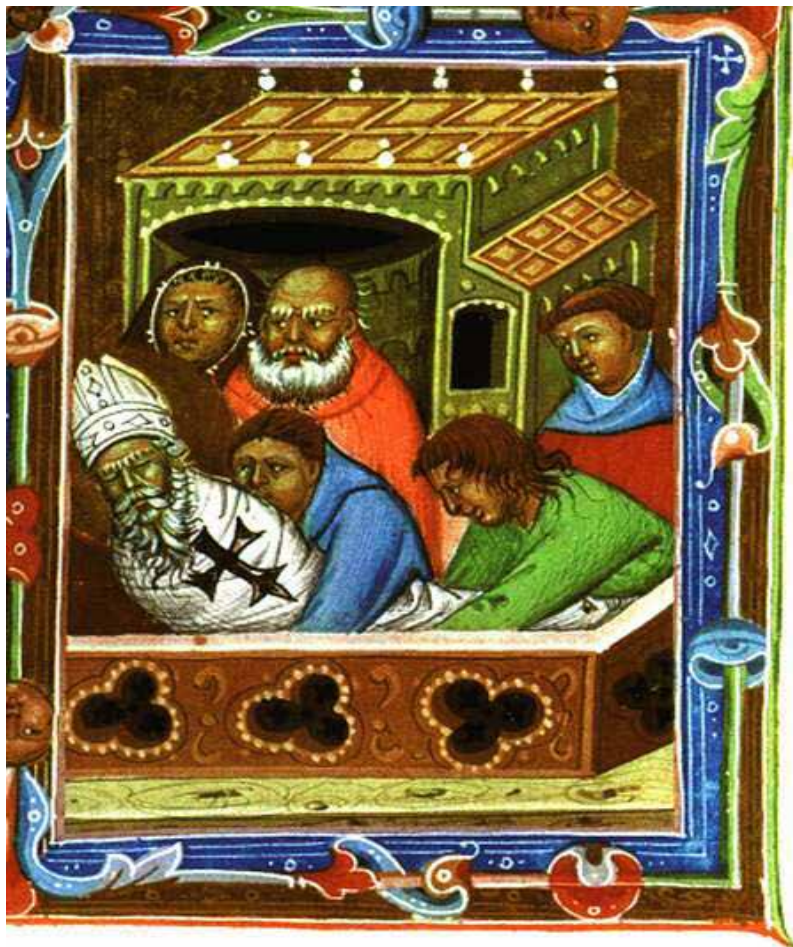

Foto 10: Înmormântarea lui Gerardo

Episcopul ridică aici biserica închinată fecioarei Maria, abația benedictină și capitul Sfântul Gheorghe, ca loc de adăvire. În anul 1092 sinodul bisericii romano-catolice din regatul maghiar proclamă ziua de 24 septembrie – ziua uciderii lui Gerardo – ca una dintre principalele sărbători ale regatului.

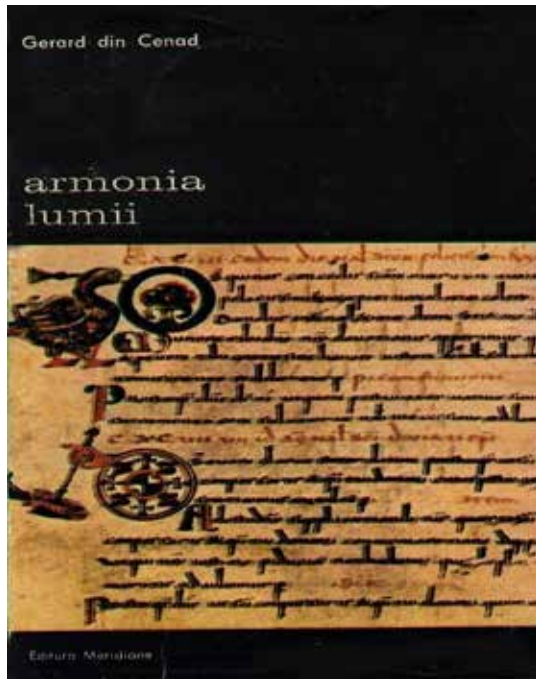

Foto 11: Copertă Armonia Lumii – Gerard din Cenad

Primul episcop de Cenad, Gerardo, a fost o figură emblematică a creștinismului de rit latin, viitor romano-catolic și a fost luat ca exemplu de mulți dintre succesorii săi.

SECOLELE XII-XIII

Informațiile despre existența și activitatea episcopiei de Cenad sunt destul de puține și disparate pentru aceste prime veacuri. Sunt evaluări a cetății și a așezării, ambele aparținând episcopiei. În secolul al XI-lea cetatea se întindea pe o suprafață de 4 hectare și avea circa 80-100 gospodării.

Foto 12: Cenadul în secolele XI-XII, după Paul Niedermayer

Prima atestare documentară a episcopiei de Cenad datează din anul 1111, iar a cetății din anul 1130, *Castrum Chanadiensis*. În anul 1154 călătorul arab Șarif al Idrisi spune că Cenadul era un oraș frumos, situat la 4 zile distanță de Kovin și 3 zile de Csongrád.

Foto 13: Călugăr la rugăciune

În anul 1163 este amintit Ștefan Șunadi, episcop ales de Cenad. La 1192 este amintit Blasius, abatele mănăstirii de aici. Iar la 1197 este atestat documentar și comitatul Cenad.

Foto 14: Școală medievală

Koloman Iuhasz a identificat 715 acte emise de capitlul de Cenad între anii 1214 și 1562, semn că activitatea acestuia a fost benefică pentru întreaga zonă și nu numai. Sigur numărul actelor emise a fost mai mare, dar unele nu s-au mai păstrat.

Capitulul mănăstiresc a îndeplinit rolul unui notariat public. Regele dăruiește posesiuni unor credincioși și ordonă capitlului să le hotărâneasă. Omul capitlului merge acolo, convoacă toți vecinii și, împreună cu aceștia, verifică și stabilesc hotarele. Omul capitlului se întoarce acasă și redactează actul. Capitlul îl înștiințează pe rege. În alte cazuri se desfășoară procese între diverși împričinați, și după o judecată a judeului curții, a palatinului sau a unui comite, capitlul redactează sentința juridică. Un exemplar al fiecărui act emis de capitlu se păstrează în arhiva capitlului.

Cauzele pierderii actelor au fost diverse: pierderi din pricina proprietarilor, atacuri și devastări ale Cenadului, inclusiv a capitlului, incendii, etc. (Juhasz K., op. cit.).

Középkori könyvtár.
(1497. évi metszet).

Foto 15: Bibliotecă medievală

Cetatea Cenad a aparținut episcopiei de aici. Regii au făcut bogate donații funciare: la 1230 domeniul cetății Cenad cuprindea satele Bocar, Pony, Jeneu, Teleki, Chenej, Ekud, Inad, Seleus, la care s-au adăugat în anii următori Coka și Beu.

Anul 1211 îi pomenește *civilibus Cenadiensis* – cetățenii Cenadului. La 1217 George, oficial de la Cenad, se judecă la Oradea, prin proba fierului roșu, cu cei din Pâncota (Borovszky S., I, p. 75). Iar peste ani, adică în anul 1215, episcopul Desideriu de Cenad merge spre Roma la conciliul IV de la Lateran, dar face un popas la Venetia.

În anul 1232 episcopul de Cenad trimite papei o informare despre Luca, fost episcop de Esztergom, spre a putea fi canonizat. Iar pe 21 martie 1232 papa Grigore al IX-lea îi cere episcopului Bulchu de Cenad să-i silească pe cei doi vlădări ortodocși de Belgrad și Braničevo să treacă la catolicism, iar dacă refuză să subordoneze eparhiile lor episcopului Sirmiei (Miklosich F. Monument Serbiva, Viena, 1858, vol. I, p. 67). Pe 20 august 1233 regele donează episcopiei din Cenad 5000 bolovani de sare (Borovszki Samu, Csanad vármegye története 1715 ig, I, p. 51).

Foto 16: Localizarea mănăstirilor în secolul al XIII-lea

Pe 17 noiembrie 1236 papa află starea dificilă din punct de vedere financiar a episcopiei Cenadului și cere mărirea veniturilor acesteia (DRH, C, XI-XII, I, p. 226). În același an papa condamnă actele săvârșite de oamenii capitului din Cenad asupra mănăstirii Bistra, pe care au împovărat-o cu dări nedrepte și au săvârșit samavolnicii asupra acesteia (DRH, C, X-XIII, I, p. 299-300).

Urmează apoi marea invazie tătară, în fața căreia episcopul Bulchu – aproape orb – reușește să părăsească scaunul episcopal, se reîntoarce și contribuie la refacerea cetății.

Foto 17: Regele Ladislau IV Cumanul

Anul 1247 aduce două documente ale regelui Bela III către capitlul din Cenad cerând introducerea în posesiuni a unui nobil dăruit de rege (W 4, p. 220-223). Iar la anul 1277 Augustin, prepozitul Cenadului, este judecător într-un proces desfășurat la Esztergom (Wenczel, Arpad kori uj okm, IX, p. 182).

La 19 iunie 1278, aflat la Cenad, regele Ladislau al IV-lea Cumanul, îi conferă lui Ștefan, fiul banului Ștefan, demnitatea de jude al curții regale (HazaI Okm, vol. VIII, p. 190-191).

Foto 18: Moartea regelui Ladislau IV Cumanul

O problemă dificilă este rezolvată de Ludovic, episcopul de Esztergom, care îl întărește pe Mihail, abatele Cenadului, în drepturile sale asupra iobagilor din zisa cetate, aceștia fiind obligați să-i dea ascultare și astfel stinge conflictul existent (Zichy, X, p. 43-44). În anii următori cumanii pustiesc din nou satele din zona Cenadului și sunt campanii regale de pedepsire a lor.

Anul 1285 oferă capitlului din Cenad posibilitatea de a certifica vânzarea unei posesiuni (DRH, C, XI-XIII, vol. II, p. 269-270). Incursiunile cumane continuă, așa că regele prezidează la Cenad, în același an, adunarea comitatelor Cenad,

Arad și Timiș, în dorința de a avea destui ostași ca să lupte cu aceiași cumani.

În decembrie 1289 regele se află din nou la Cenad, probabil după încheierea luptelor. Și este din nou aici pe 18 iunie 1290 din cauza aceluiași nesfârșite lupte cu cumanii. La scurt timp regele este ucis, iar corpul său adus și înmormântat la Cenad. Luna morții este iulie, iar locul înmormântării catedrala Sfântul Gheorghe.

Anul 1298 marchează o premieră în privința episcopilor de Cenad: Anton numit episcop aici, este primul călugăr franciscan ajuns în această înaltă funcție (Roos, I, p. 140).

SECOLUL XIV

Secolul al XIV-lea începe cu o altă vizită regală la Cenad: regele Venceslav al Cehiei este aici în septembrie 1304 și ia cu sine degete din trupul lui Gerardo, semn de înaltă prețuire la acea vreme. Este și vremea stingerii dinastiei arpadiene și începutul unei perioade în care taberele nobiliare și eclesiastice luptau pentru impunerea unuia sau a altuia dintre candidații la tron.

Foto 19: Nobil la rugăciune

Pe 6 decembrie 1305 episcopii de Cenad și Veszprém îl încoronează pe unul dintre pretendenți, Otto, ca rege al Ungariei. Situația se schimbă prin intervenția papală, care îl impune ca rege pe Carol Robert de Anjou. Ca urmare, episcopul de Cenad este schimbat din funcție.

Foto 20: Prelat primind dările

O interesantă dare de seamă a cardinalului Gentile, legat papal în regatul maghiar, pentru acești primi ani ai regelui Carol Robert, arată sumele pe care episcopul și ceilalți călugări de aici le plătesc papei: pe 25 noiembrie 1308 Gentile primește suma de 23,5 mărci de argint, bun din partea episcopului nou de

Cenad, Benedict, prin Petru literatul, lectorul bisericii mari de aici (DRH, XIV, I, p. 61).

Aceleași sume le plătește episcopul, în anul 1310 prin împuternicitul său Rufus, dar și în anii următori. Plăți făcute cu întârziere fac ca pentru anii 1316-1334 episcopul de Cenad să datoreze papalității suma de 900 florini (Idem, p. 253).

Foto 21: Școală medievală

Numărul documentelor de adevărire emise de capitulul din Cenad crește semnificativ în acești ani, ca urmare a politicii regale de creare a unei nobilimi, credincioase, în urma unor bogate donații.

Pe 14 iunie 1318 îl cunoaștem de Fredel, judele lui Benedict, episcopul Cenadului (Idem, p. 297), iar un an mai târziu legatul papal în regat vorbește, pe 7 noiembrie 1319, despre cetatea Cenadului (Idem, p. 264).

O primă vizită cunoscută a regelui Carol Robert la Cenad datează din 22 mai 1322, semn că relațiile dintre rege și episcop sunt cele normale. Peste doar câțiva ani, pe 7 decembrie 1331,

regele dă Cenadului dreptul de târg săptămânal, anume sâmbăta (Gyórfy György, Geografia, I. p. 253).

Foto 22: Consacrarea unui episcop

Registrele dijmelor papale dintre anii 1333-1335 cuprind date interesante despre sumele plătite de episcopul și călugării episcopiei de Cenad. În anul 1333 Matei, prepositul mic plătește 8 banali, Nicolae cântărețul o marcă și 28 banali, Toma 9 guruși, Ioan plebanul 25,5 banali, Petru 1/5 fertuni, Ștefan 44 guruși, Balint 30 guruși (Iuhasz, op. cit, doc. 51-60). În același an Petru plebanul plătește 10 guruși și 1 banal, în anul următor 11 guruși, iar următorul pleban Balint are de plată pentru anul 1335, 7 guruși (Szentklaray J, 16, p. 671).

Foto 23: Cavaler sec. XIV

Anul 1334 înseamnă alte plăți pentru clericii cenăzeni: Mihai mare preposit plătește 3 măști, Matei prepositul bisericii Sf. Salvator, 2 mărci, Ioan lector 10 banali, canonicul cântăreț 15 guruși, marele canonic Nicolae 1 marcă și 7 banali, Balint 30 guruși, Matia 20 guruși, Ștefan prepositul capitlului 2 banali (Juhasz, op.cit., doc. 63).

Foto 24: Prelat catolic

În această perioadă există la Cenad pe lângă catedrală și o biserică parohială, iar slujitorul acesteia este numit paroh (plebanus) și nu preot (sacerdotes). Primul este ales de comunitate – așa cum se întâmplă în orașele cu oaspeți (coloniști) – iar preotul este ales de episcop. În acest secol catedrala era rezervată pentru marile sărbători, celebrate de episcop, iar biserica parohială pentru nevoile curente ale locuitorilor.

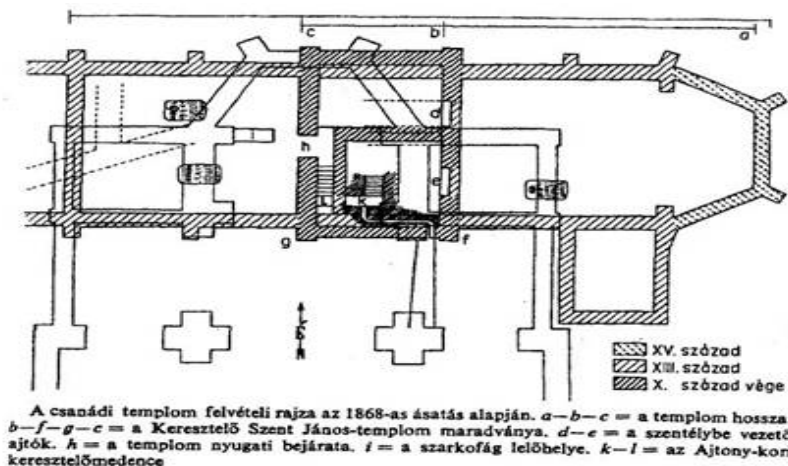

Foto 25: Suprapunerea bisericilor medievale din Cenad – variantă

Peste doi ani, în 1343, Cenadul este amintit ca *civitas*, adică oraș, suspus episcopului de aici (Pascu Șt., Voievodatul, I, p. 840). În anul 1345 este amintită biserica și spitalul Sfânta Ana, semn că orașul se dezvoltă și este necesară existența unui spital. Existența spitalului înseamnă o clădire separată de biserică sau adosată acesteia în care bolnavii erau găzduiți, supravegheați și asistați de călugări cu cunoștințe medicale.

Și tot acum papa Clement VI acordă indulgențe bisericii mari din Cenad (Juhasz, op. cit., doc. 103). Indulgențele sunt acordate de papă întrucât episcopul Grigore de Cenad este trimis de rege la Avignon la curtea papală.

Foto 27: Statuia Sf. Gerard în fața catedralei din Cenad

La 28 ianuarie 1350 Pavel Rufus este lector și *scolasticus* (profesor) la Cenad (DRH, C, XIV, IV, p. 527.). Iar anul următor, 1352, Ladislau fiul lui Toma, capelan al regelui Ludovic I, acceptă o slujbă de arhidiacon și de canonic în biserica din Cenad (DRH, C., XIV, vol. X, p. 106). Realitatea este complexă și beneficiarul acestor servicii nu vine la Cenad, ci doar beneficiază de sumele aferente acestora.

Pe 20 mai 1353 Ladislau, prepozitul de Cenad, este șeful cancelariei regale a lui Ludovic I (Feyer, op. cit. X/1, p. 301). Pe 4 mai 1355 magistrul Nicolae, canonic de Esztergom și Cenad, vicarul lui Toma, episcopul Cenadului, amână un proces în curs pentru sfertul datorat fiicei unor nobili, semn că se afla la Cenad și nu la Esztergom (DRH, C, XIV, vol, X, p. 310).

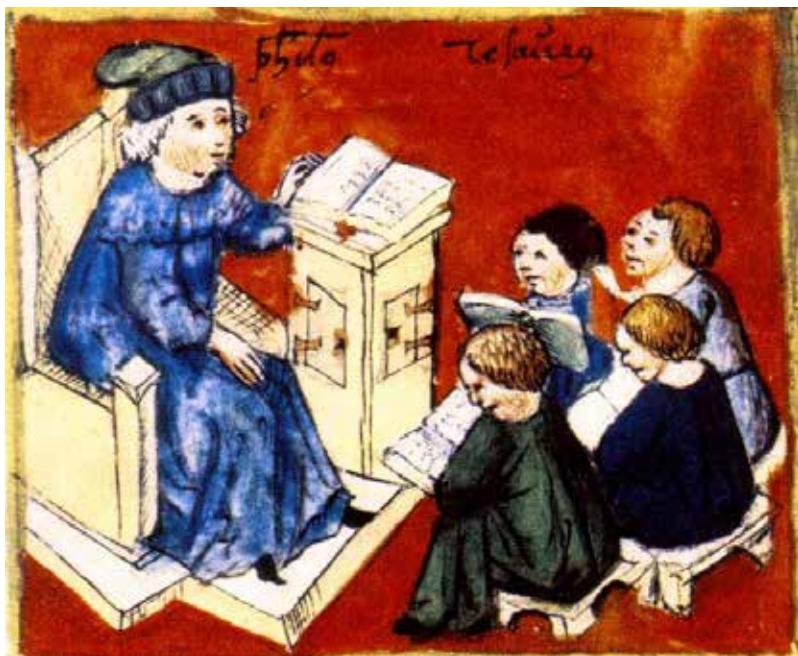

Foto 28: Școală medievală

Nobilul român Nicolae Lațcu se află la curtea papală de la Avignon și cere papei Inocențiu al VI-lea scutiri și privilegii pentru bisericile sale din eparhia Cenadului, aflate între românii ortodocși (*in medio Olachorum, inter nationes protervas*): bisericile Sf. Mihai și Sf. Nicolae din Sânnicolaul Mare, Sf. Laurențiu din Covăsânt, Sf. Maria din Seceani, Sf. Maria din Popin, Sf. Maria din Sânmarghita, dar și pentru cele ce sunt în satele Zaad, Arwahigh și Hermen (Suciu I., D.+Consganinescu R., Documente privitoare la istoria mitropoliei Banatului, Timișoara 1980, I, p.73).

Pe data de 4 septembrie 1359 îl aflăm pe magistrul Nicolae Marcu ca lector și profesor la școala episcopală din Cenad (Tort, Addatar, 1873, p. 323). La 4 septembrie același an camera papală spune că episcopul Grigore și lectorul Marcu au de plătit 97 florini pentru fostul episcop Toma (Iuhasz, op. cit., doc. 160). Este semn că papalitatea urmărea constant sumele pe care trebuia să le primească.

Ca orice altă catedrală catolică și cea din Cenad avea, pe lângă statui de lemn, pictura altarului, alte obiecte pentru cult și câteva capele și altare.

Unele capele au fost ridicate de episcopi, altele de familii nobiliare, care au suportat costul construcției, al împodobirii cu cele necesare, dar au și donat sume de bani și produse episcopiei. Fiecare capelă avea un rector dintre călugării episcopiei, ce era răsplătit cu o sumă de bani și avea obligația să îngrijească capela, să fie prezent la serviciile religioase, să rostească rugăciuni în onoarea sfântului sau sfintei respective și a familiei donatoare.

Le fel și în cazul altarelor, de mai mici dimensiuni decât capelele, comandate de familii nobiliare. Și altarul avea un rector, care se îngrijea de cele necesare, participa la serviciile religioase,

înălța rugăciuni și în cinstea sfântului altarului și a donatorului, fiind răsplătit cu o sumă de bani, periodic, sau cu veniturile unei mori, sau a unei părți din posesiune.

F 29 : capelan

În catedrala Sfântul Gheorghe din Cenad au existat 4 capele și 11 altare.

Capelele au fost atestate documentar astfel: Sfânta Maria pe 14 noiembrie 1385, cea închinată sfințelor Ecaterina, Elisabeta și Dorothea atestată documentar pe 21 aprilie 1441, cea a sfântului rege Ladislau așezată deasupra celei închinată sfântului Ioan Botezătorul la 7 februarie 1433 și capela Tuturor Sfinților amintită la 21 aprilie 1494.

Nu există mărturii documentare despre locul așezării lor în catedrală și nici asupra înfățișării.

Datele amintite certifică existența lor la acel moment istoric (Juhasz, A skekes kaptalan, p. 87).

Altarele din catedrală sunt mult mai numeroase, 11 la număr. Iată-le în ordinea atestării lor: Sfânta Maria altar ridicat de episcopul Gerardo sec. XI, Sf. Albert 1393, Sf. Iacob 1400, Sf. Elisabeta 1402, Sf. Ecaterina 1412 odată cu un alt altar de familia Lackfi, Sf. Cristofor 1412-1415, Sf. Dorotheea 1415, Sf. Ursula 1427, Sf. Grigore papa 1434, Sf. Blasius 1456.

În afara capelei celor trei sfinte, amintite mai sus, au apărut și altare speciale dedicate fiecăruia dintre ele (Karacsony Janos, *A magyar nemzetsegek a XIV század közepéig*, v-pol. I Budapest, 1900, p. 88). Fiecare avea propriul rector, plătit pentru serviciile și rugăciunile sale. S-au păstrat liste ale acestora (Juhász, op. cit., p. 429-433). Din cele menționate s-a realizat că au fost sute de călugări beneficiari ai acestor capele și altare, unii din episcopia Cenadului, alții din alte episcopii, doar beneficiari ai sumelor respective. Cel ce împlinea serviciul era unul dintre călugării locali.

Foto 30: Prelat catolic

Anul 1361 aduce cu sine o realizare arhitectonică deosebită: restaurarea catedralei Sfântul Gheorghe, datorită reginei mamă Elisabeta, soția lui Carol Robert și mama lui Ludovic I. În interior au fost aduse multe obiecte de cult, precum și vase scumpe din aur și argint. Pentru moaștele sfântului Gerardo regina a donat un dulap de moaște din argint, așezat sub altarul de marmură din mijlocul bisericii.

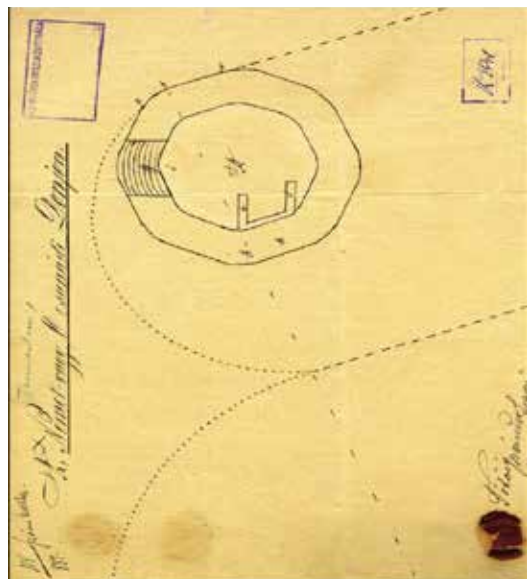
Sunt amintiți câțiva dintre abații mănăstirii Sfântul Gerardo din Cenad: Paul la 27 iunie 1363, Maurutius pe 16 martie 1347 și apoi unul, necunoscut, pe 10 februarie 1405 (Juhasz Koloman, Die Stifte der Tschanager Diocese im Mitterlalter, Mun-

ster 1927.. 224). La 21 septembrie 1363 îi cunoaștem pe Matia, custodele bisericii episcopale, și pe Nicolae, prepositul bisericii (DRC, X-XIV, vol. XII, p. 111, 162, 164).

Taxele episcopale în favoarea papei sunt trimise la 1364 de episcopul Dominic prin Iacob literatul care ajunge acolo pe 8 august și tot acolo mai este și peste trei ani, adică pe 5 august 1367 (J. op. cit, doc. 173).

În august 1366 regele Ludovic I este la Cenad, conducându-l pe împăratul bizantin ce făcuse o vizită în regat cu dorința da a câștiga un aliat în luptele împotriva otomanilor.

Paul, preot al corului și al unei capele din catedrală, este amintit pe 5 și 19 septembrie 1377 într-un document la capitlului de aici (Pesty F.-Ortvay T.Oklevelek Temes varmegye es Temesvar varos tortenete,I,Bratislava,1896,, p. 137). Iar în anul 1384 sunt amintite fântânile de aici (Borovszky S< Torotnal v armegye,Budapesta,f.a., II, p. 79).

*Foto 31:
Plan donjon Cenad*

214

215

Foto 32: Evoluție urbanistică Cenad

Anul 1384 înseamnă călătoria episcopului de Cenad în Italia și, totodată, dăruiește bisericii din Murano câteva moaște din trupul Sfântului Gerardo (Karacsony J., op.cit, p. 32-33). La 20 noiembrie 1389 papa Bonifaciu al IX-lea îi donează lui Andrei Kun, cleric din Cenad, un canonicat la Titel (Mon. Vaticana, I/3, p. 44), și peste doar câteva zile o altă donație papală pentru Nicolae de Nadasd, cleric la Cenad, un canonicat în biserica de aici (Mon. Vat., I/3, p. 53).

Un moment festiv are loc în noiembrie 1394, atunci când regele Sigismund de Luxemburg este oaspetele episcopului de Cenad. Emite aici și un document la 13 noiembrie (Borovszky S. Torontal vm., p. 32).

În 1 noiembrie 1397 de la Roma, papa Bonifaciu al IX-lea face o dublă donație pentru Osvald, fiul lui Nicolae, canonicatul bisericii colegiate din Arad, iar lui Nicolae de Figud un cano-

nicat în biserica din Cenad (Mon. Vat. I/IV, p. 32-33). Pe 16 noiembrie același an papa află de moartea lui George, zis Thoth, și îi conferă canonicatul lui Dominic fiul lui Petru (Mon. Vat. I/IV, p. 41). Și tot atunci Frank Szecheny, judele regal confirmă diploma lui Ludovic I din anul 1380 pentru abatele mănăstirii Sfânta Maria din Cenad (Fejer G., op.cit., X, p. 8).

Peste câteva luni, mai precis la 29 martie 1398, papa face un schimb de canonicate din biserica Cenadului pentru Ioan, fiul lui Petru, și Nicolae, fiul lui Ioan, care fusese înainte pe seama lui Ștefan fiul lui Ioan din Lipova (Mon. Vat., I/IV, p. 58-59).

La un an distanță, pe 18 iunie 1389, papa Bonifaciu al IX-lea îl numește pe Nicolae, fiul lui Petru, preposit de Cenad, în funcția de episcop romano-catolic de Severin, cu păstrarea prepoziturii și canonicatului pe care le avea la Cenad. La 12 februarie 1390 același papă conferă indulgențe bisericii din Recaș, dar și un canonicat la biserica din Székesfehérvár lui George, canonic de Arad (Malyusz E., Zsig. Ok., I, p. 80). Pe 2 iulie 1390 Nicolae prepozitul capitolului Sf. Salvator din Cenad primește, în numele acestuia, posesiunea Kereszthur (Malyusz E., Zsig. Ok., I, p. 75). La 21 decembrie 1390 papa acordă indulgențe bisericii din Miklóskereki din episcopia Cenadului (Malyusz E., op. cit., I, p. 80).

Pe 1 iunie 1391 îl cunoaștem pe prepositul Iacob, vicarul – *in spiritualibus generalis* – al episcopului Ioan de Cenad (Malyusz E., Zsig. Ok., I, p. 80), ceea ce presupune că episcopul se afla în imposibilitatea unei oficieri normale.

La 17 noiembrie același an papa Bonifaciu al IX-lea către episcopia de Cenad despre Iacob canonic și prepozit acolo, semn că acesta se afla încă la Roma, ca trimis al episcopului (Malyusz E., op. cit., I. p. 80).

Foto 33: Manuscris medieval

În anul 1392 papa îl amintește pe Blasius lector care primește un canonicat la Csazma (Mon. Vat., I/III, p. 186). Iar pe 18 septembrie 1393 același papă îl numește pe Andrei, canonic la Cenad în funcția de episcop aici (Mon. Vat. I/III, p. 223). La 1 august 1394 papa Bonifaciu al IX-lea îi acordă lui Ioan Arki, pleban la Peel, un canonicat la Cenad (Mon. Vat., I/III, p. 244).

Anul 1395 îl aduce în atenție pe Lukacs, numit de papă episcop de Cenad la 11 aprilie (Mon. Vat., I/III, p. 304).

Pe 9 decembrie 1397 același Bonifaciu al IX-lea îl numește pe Grigore, episcop de Srem, la Cenad, înștiințându-l pe rege și arhiepiscopul de Kalocsa (Mon. Vat., I/IV, p. 29).

La 1 ianuarie 1397 papa Bonifaciu al IX-lea îi dăruiește lui Osvald, cleric din Cenad, un canonicat la Arad, tot atunci lui Nicolae de Figeđ, preot la Cenad, îi rezervă un canonicat la sediul episcopiei (Mon. Vat., I/IV, p. 32-33).

Pe 21 noiembrie 1397 Dominic, preposit de Cenad, este capelan regal special, iar papa îi confirmă canonicatul dat de fostul papă Orban al VI-lea (Mon. Vat., I/IV, p. 41).

La 29 martie 1398 la Roma se află Nicolae, cleric al episcopiei Cenadului, și primește un canonicat aici, din inițiativa papei Bonifaciu (Mon. Vat., I/IV, p. 58).

Pe 3 aprilie același an se află la Roma și Petru, care aduce 10 florini de aur din partea episcopului de Cenad (Juhasz K.op. cit., p. 280). Iar pe 11 aprilie papa amintește de Ioan din Bobda, preot la Cenad (Mon. Vat., I/IV, p. 64). La 14 iunie papa îi dăruiește lui Luca de Archy, cleric la Cenad, un canonicat la Titel (Idem, p. 72).

La 17 iunie papa arată că proaspătul episcop de Srem, Nicolae își păstrează canonicatul și prepositura capitlului mic de la Cenad (Idem, p. 135).

Iată, așadar, zeci de documente de la curia papală care onorează clerici din episcopia Cenadului cu funcții înalte, inclusiv de episcop. Asemenea situații au fost și înainte, dar lipsa izvoarelor a împiedicat cunoașterea lor.

Se pare că legăturile directe ale episcopiei de Cenad cu papalitatea s-au accentuat, fie din cauza trimiterii unor clerici ce duceau taxele episcopale, fie din zelul papal al lui Bonifaciu al IX-lea.

Trimișii episcopali, ajunși la Roma, au stat acolo mai mult timp, fie din cauza audiențelor amânate, fie că au fost însărcinați de episcop să solicite curiei papale diferite favoruri pentru canonicii cenăzeni.

Foto 34: Harta principalelor episcopate din regatul medieval maghiar

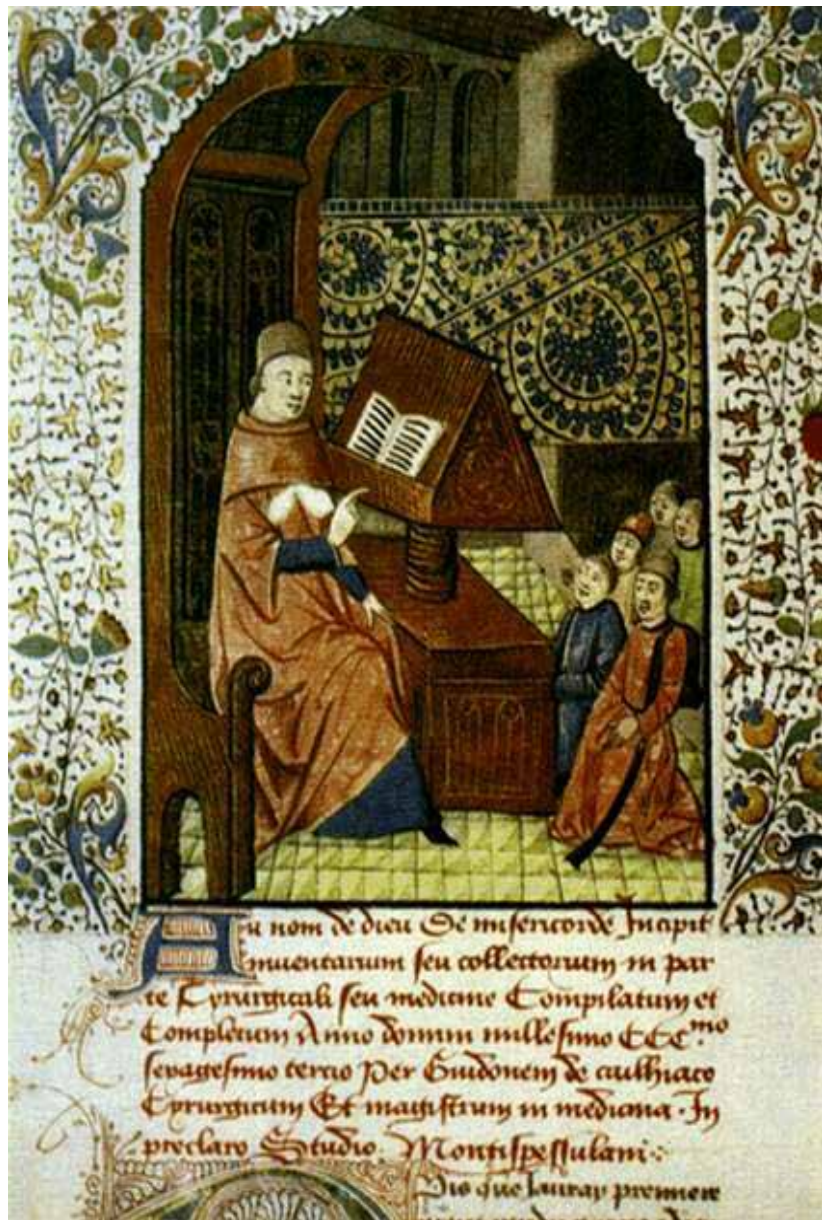

Foto 35: Preot și elevi la biserică

Foto 36: Călugăr de secol XIV

SECOLUL AL XV-LEA

Debutază cu aceleași înscrisuri între episcopie și curia papală, dar și cu multe acte către rege sau de la acesta spre capitulul din Cenad. Vom acorda atenție doar celor în directă legătură cu papalitatea, întrucât numărul documentelor este impresionant.

La 21 februarie 1400 papa Bonifaciu la IX-lea acordă indulgențe bisericii Sfânta Elisabeta din Cenad (Mon. Vat., op. cit, p. 170). La 6 martie același pontif îi acordă un canonicat și prebenda aferentă lui Paul, fiul lui Ioan, vacante prin moartea lui Blasius, fiul lui Toma (Idem, p. 176). Pe 15 iulie 1400 același papă acordă indulgențe bisericii parohiale din Chama, comitatul Timiș (Idem, p. 225). La 7 octombrie 1400 pontiful acordă indulgențe bisericii din Giarmata (Idem, p. 233). Aceași indulgență este oferită pe 1 decembrie altarului Sfântul Iacob din Cenad, dar și bisericii din Kemeche (Idem, p. 80). Un an cu multe contacte bilaterale.

Foto 37: călugăr franciscan

Anul următor, 1401, are doar patru evenimente: la 31 iulie îl aflăm pe Matei în funcția de abate a mănăstirii Sfânta Ecaterina din Cenad (Juhasz K., op. cit., p. 228); Papa îl acreditează pe Ioan, fiul lui Basius de Chaak, cleric necăsătorit, ca notar public și acesta depune și jurământul (Mon. Vat, I/IV, p. 604-605); Papa îl absolvă de culpa omuciderii – la 22 august – pe Dominic, fiul lui Toma, presbiter în dioceza Cenadului, care s-a aflat în legitimă apărare în fața unui om care l-a atacat cu un cuțit (Idem, p. 451-452).

Peste doar câteva zile, la 26 august, anul 1402, papa îi acordă lui Andreas Galli, rectorul bisericii Sf. Ștefan martirul din Zeugy (astăzi Frumușeni, N. N.) confirmarea pentru canonicatul și prebenda bisericii pe care le avusese și până acum. Valoarea acestora este de 12 mărci de argint, iar cea a veniturilor bisericii din Zeugy este de 40 florini de aur anual (Idem, p. 454). Și tot atunci îi conferă lui Nicolae, fiul lui Mihail, rectoratul altarului Sf. Elisabeta din Cenad; îl cunoaștem și pe Mihail, fiul lui Eligiu, dascălul școlii de aici (Juhasz K. op. cit., doc. 307). Iar pe 1 decembrie 1402 aflăm că Blasiu, fiul lui Ladislau, este cleric al diecezei Cenadului (Mon. Vat., I/IV, p. 474).

Foto 38: Manuscris medieval

Chiar la 1 ianuarie 1403 papa Bonifaciu al IX-lea îi donează lui Ladislau, fiul lui Andrei, canonic de Srem, o prepositură a bisericii din Cenad, fostă a lui Dominic, fiul lui Petru, decedat între timp (Mon. Vat., I/IV, p. 495).

La 8 martie Petru Cenăzeanul, cântăreț și vicar general, rezolvă o problemă într-un sat din comitatul Arad (Ortvay T,

Temes, p. 328). La 10 martie același vicar are rezolvarea situației din Firiteaz, Arad (Ortvay T, op. cit, p. 328).

Multe documente între capitolu și rege pentru confirmarea unor posesiuni, sau între capitolu și diferiți beneficiari, completează și tabloul acestui an.

Anul 1405 este plin de documente ale capitolului din Cenad către rege sau beneficiari. Printre ele iată și donația papală în favoarea lui Nicolae de Senatibus, cleric din dieceza Cenadului, pentru un canonicat în biserica din Milano (Mon. Vat., II, p. 307).

La 23 iulie 1406 papa Inocențiu al VII-lea îi acordă lui Matia, canonic din Arad, un canonicat la Cenad, dar și plebania bisericii Sfântul Eligius din Timișoara (Mon. Vat., I/IV, p. 238-239). O recompensă mare din partea papalității, semn că Matia are o activitate deosebită.

Un nou an 1408, un nou papă Grigore al XII-lea și Egidius, fiul lui Andrei, canonic la Cenad (Mon. Vat., Regesta Datariae Greg., XII, p. 263).

Documentele interne prevalează în acești ani. Abia la 2 iunie 1411 Papa Ioan al XXIII-lea acordă indulgențe lui Torkozis Nicolae, laic și soției sale Elena (Mon. Vat., vol. 1569, fol. 1726). Iar la 5 iunie același papă le acordă lui Ioan, fiul lui Niccoale, cetățean al Cenadului și soției sale Ecaterina, indulgențe (Mon. Vat., Idem, p. 278).

Există un singur document oficial din perioada medievală, cel din 13 august 1412, prin care nobilul Ladislau Laczkfy din Kerekgyháza (Rotunde ecclesia, biserica Rotundă) de pe valea Mureșului fondează un altar în catedrala din Cenad și detaliază modalitatea de slujire a călugărilor de aici. Dacă rugăciunea

obișnuită ce trebuie rostită în ziua de luni nu poate fi făcută de canonicul obișnuit, se vor da 50 dinari din fondul fundației respective preotului sau ajutorului său din biserica Sfântul Duh, pentru ca acesta să cânte rugăciunea în ziua de marți. Pentru a fi venituri, el donează bisericii catedrale o vie și o moară (Szent-klaray J., op. cit., p. 671).

De ce biserica Sfântul Duh (Sancta Sapienția) este aleasă ca înlocuitor pentru slujbele la catedrală? Această biserică a fost terminată tocmai în acest an 1412 și era în imediata apropiere a catedralei. Era cea de-a patra biserică din Cenad și aici își desfășura activitatea și școala bisericească.

Foto 39:Universitate

Anul 1413 înseamnă adunarea tuturor episcopilor catolici la Roma în vederea combaterii ereziei lui Wicklif. La conciliu participă și episcopul din Cenad.

Anul 1414 aduce cu sine și începutul lungului conciliu de la Konstanz, Elveția, în încercarea de a unifica catolicismul, divizat între trei papi. Unul dintre aceștia, Ioan al XXIII-lea, înainte de a fi demis dă familiei Laczk de Kerekegyháza deplină iertare pentru faptele vieții lor, ca mulțumire pentru ridicarea altarului în catedrala din Cenad (Mon. Vat. Reg. Lat. vol. 167, fol. 240 h). La acest conciliu participă, normal, și episcopul de Cenad. Și tot de acolo papa Ioan al XXIII-lea ordonă episcopului și capitlului din Cenad să nu mai oblige ortodocșii să le dea dijme (Suciu-Constantinescu, doc. I, p. 81). Îl cunoaștem pe 22 februarie 1415 și pe presbiteriul diocezei Cenad, în persoana lui Andrei Ladislau de Cenad, care primește din partea papei rectoratul altarului Sfântul Iacob din Cenad (Juhasz K.op.cit.p. 242).

Anul 1417 aduce o primă incursiune otomană de jaf până în zona Cenadului. Dar acum aflăm și primii pași din cariera lui Ladislau Marczali, viitor episcop de Cenad: la 14 aprilie este mic preposit de Cenad, dar și student la Viena (Juhasz K.op.cit., p. 377). În anul 1418 este deja mare preposit, dar tot student acolo (Idem, p. 390). Capelanul special al regelui Sigismund de Luxemburg este Emeric, abatele mănăstirii cisterciene din Igrış, aflat și el la Konstanz.

Noul papă, Martin al V-lea, îi dă lui Nicolae de Apatfalva rectoratul altarului Sfântul Gheorghe pe 19 ianuarie 1418 (Juhasz K.op.cit, p. 382). Și tot atunci un preot di Cenad, Martin, solicită un canonicat papei (Idem). Un alt student din Cenad, Augustin, este la Viena (ibidem,p. 391).

Foto 40: Vânzarea indulgențelor

La 27 decembrie 1420 din Caransebeș Ștefan Rozgony, comite de Timiș, scrie că Ladislau fiul lui Danch, canonic de Cenad, vine să lupte cu toți familiarii săi împotriva turcilor otomani (Fejer, op. cit., X/8, p. 600-601).

Același an, 1420, ne permite să aflăm câteva lucruri din interiorul episcopiei: la 28 decembrie Ioan, fiul ui Toma, este rectorul altarului Sfântului Adalbert martirul (ibidem, p. 244). Peste câteva zile, pe 10 ianuarie 1421 aflăm despre altarul Sfântul Ștefan (J, p. 401), iar la 19 aprilie același an despre altarul Sfintei Treimi (Idem, p.411).

Un fapt cu adevărat unic se petrece în anul 1421: episcop este Dosa Marczali, comite de Cenad este Nicolae Marczali, iar preposit este Ladislau Marczali, cel ce va deveni și el episcop de Cenad. Pe 12 august 1421 regele Sigismund de Luxemburg mai donează 10 sesii iobăgești episcopiei. Iată și restul posesiunilor acesteia: Kovaszi în comitatul Torontal, Megh, Sz. Miklos, Sz. Peter, Latorian în comitatul Cenad, Pecica, Covăsânt, Pusta Kenderfark, Majmat în comitatul Arad, Zekzov, Derse, Achad, Monyoros, Zentgurgh, Telek, Kana, Zombor, Lukateleke și Iregd în comitatul Timiș (Barany Agoston, Torontal varmegye hajdana, Buda, 1845, p. 14).

Un anume Nicolae, fiul lui Ioan din Cenad, este arhidiakon de Torontal și Keve (Kovin azi, N.N.) în anii 1424-1426, iar în 1427-1429 arhidiacon de Târnave (idem, p. 440).

În 1426 un anume Dionisie de Haraszty este la Cenad, omul comitelui de Timiș Filippo Scolari (Fejer. G., op.cit., XI, p. 431-432), probabil ca om de nădejde în comitat.

La 22 aprilie 1431 este amintit un rector al capelei spitalului din Cenad idem, p. 469), fapt normal întrucât spitalul era religios.

Un Martin de Pordeanu este la curtea papală și moare acolo pe 21 mai 1432 (idem, p. 472). La 7 februarie 1433 sunt amintite două capele din catedrala Cenadului: Sf. Ioan Botezătorul și Sf. Ladislau (Idem, p. 476).

Anul 1436 înseamnă venirea aici a inchișitorului Iacob de Marchia, semn că lupta împotriva creștinilor de rit răsăritean și a ereticilor din regat se intensifică. Cel ce îl cheamă este Albert, arhidiacon de Timișoara, vicar general al episcopului de Cenad (Suciu-Constantinescu, op. cit., I, p. 98).

Petru, micul preposit de Cenad, este numit de papă episcop aici pe 30 aprilie 1438 (idem, p. 499). Peste douăzeci de zile, la 20 mai acesta trimite deja papei suma de 200 dinari aur, datoria oricărui episcop (Idem, p. 500).

Pe 20 aprilie 1440 capitlul din Cenad numește Cenadul drept *civitas* (oraș) (Borovszky S., Csanad vm., II, p. 80). Tot în acel an îl cunoaștem pe Andrei *parvus* (cel mic) jurat al Cenadului.

La 25 mai 1447 Osvald Sasvari este protonotar al lui Ioan de Hunedoara, iar pe 18 martie 1448 este deja comite de Cenad, în timp ce în 1449 un Ștefan Sasvari este prepositul capitlului din Arad (idem p. 520, 522, 526). Doi dintre cei din episcopie: prepositul Filip din Cenad în anul 1446 și Ioan de Kreszthur în anul 1447 sunt studenți la Viena (idem, p. 517).

La 28 iulie 1450 pleacă la curtea papală din Avignon, Petru cel Roșu, lector și dascăl la școala cenăzeană (DRH, C, XIV, vol. IV, p. 527), dar și Barnanas, literatul și abatele George de Cenad, cu prilejul unui jubileu (Juhász K., die Stifte., p. 293). La 31 ianuarie 1451 Iancu de Hunedoara se adresează prepositului Atila și canonicilor din Cenad. Între anii 1450-1458 Toma Vargyas de Maraz este preposit de Cenad, dar și capelanul lui Iancu de Hunedoara și apoi a lui Matia Corvin (Juhász K., op. cit., p. 289).

Pe 31 ianuarie 1451 papa Nicolae vorbește despre spitalul ce era pe lângă biserica Sfânta Elisabeta (Juhász, p. 552).

Foto 41:Ioan de Capistrano

Peste câțiva ani călugărul Ioan de Capistrano, sufletul cruciadei antiotomane, este invitat la Cenad, unde ajunge pe 23 septembrie 1455 (idem,, p. 556). Episcopul de Cenad declară că lângă biserica catedrală este un spital, iar casa sa este lângă acesta, și se oferă să-l găzduiască pe Ioan de Capistrano (TRET, XIX, UF, 1903, vol. III-IV, p. 96). Pe 16 mai 1456 este amintit judele Cenadului (Karacsony J.op.cit., p. 80). Iar în decembrie regele Ladislau al V-lea Postumul, vizitează Cenadul, loc unde emite câteva înscrisuri (Barany A.Torontal, p. 32). Moartea sa în anul următor aduce alegerea ca rege a tânărului Matia Corvin, fiul eroului de la Belgrad. Acesta vizitează Cenadul, în decembrie 1458. Tot atunci Toma de Maraz, preposit de Cenad și capelan al regelui, primește indulgențe din partea papei (Juhasz, p. 564).

Anul 1459 aduce cu sine schimbarea episcopului de Cenad: Albert Hangach, care în mai-septembrie participă la congresul de la Mantua, apoi revine acasă și începe ridicarea unor ziduri de apărare în jurul cetății (Roos, I, p. 179-180).

Pe 17 august regele Matia Corvin sosește la Cenad, în drum spre Transilvania și constată că lucrările de refacere a cetății sunt pe terminate (Barany A.Torontal, p. 371). A fost oaspetele episcopului Albert Hangach, un fidel al Huniazilor.

Pe 4 mai 1463 este emisă bula papală prin care ordinul franciscan primește în administrare mănăstirea Sfintei Fecioare Maria (Szentklaray Jenő, A CSANAD EGYMAZMEGYEI PLEANIAK TORTENETE, BUDAPESTA. p. 677).

Peste ani, în 1478, un Simon Rozwagyi este student la Padova, iar la 21 iunie 1482 este arhidiacon și canonic al bisericii din Cenad (Mon. Vat., I/V, p. 7).

Anul 1494 îl aduce în memorie pe Albert, zis cenăzeanul,

predicator recunoscut pentru erudiția sa (Egerer, p. 267). Ladislau, nobilul, este în serviciul prepositului marelui capitu din Cenad, și adeverește un document de la curia papală (Mon. Vat., I/V, p. 66).

În octombrie 1495 regele Ladislau al V-lea, Postumul, aflat în vizită la Cenad îi scrie comitelui de Timiș, Josa de Som, să aibă grijă de familia lui Vlad, fiul lui Vlad Țepeș, dar acestuia să nu-i permită să intre cu trupe în Muntenia, în încercarea de a ocupa tronul (Hurmuzaki, E., op. cit., XV/I, p. 144).

Acest document reflectă o realitate: majoritatea pretendenților la tronul muntean se refugiau în Banat, unde aflau sprijin de la comiții de Timiș, și nu în Transilvania, acolo unde istoricii români afirmau, fără documente.

SECOLUL XVI

Înțelegere între orășenii din Caran și Sebeș și episcopia din Cenad se realizează în anul 1500, în sensul ca aceștia să plătească episcopiei doar 4 dinari de gospodărie, din cauza deselor incursiuni otomane (Hurmuzaki, E., II/2, p. 449-450). Un nou student din zonă la Cracovia este canonicul de Cenad Grigore, fiul lui Ioan din Szeged (Juhasz K, p. 644). În 1512 un alt canonic de Cenad, Ștefan, fiul lui Gheorghe din Cenad, este atestat ca student la Cracovia pe 10 octombrie 1512 (Idem, p. 660), iar în anul 1513 Ștefan din Szeged, micul preposit al capitului din Cenad, este student, dar la Viena (Idem, p. 663).

Foto 42: Sigiliul Cenadului

Anul 1514 aduce mari probleme regatului întrucât papalitatea insistă pentru o cruciadă antiotomană și, spre a avea o oaste numeroasă, promite țăranilor ce vor lupta libertatea. Un număr impresionant de țărani se adună la Pesta. Conducătorul proiectatei cruciade este numit un mic nobil secui Gheorghe Doja (Dozsa György), vestit luptător antiotoman.

Foto 43: Lectia de muzică

Abuzurile nobilimii asupra celor rămași acasă sunt crâncene, iar cruciații se răzvrătesc și pornesc împotriva nobilimii. Doja își împarte armata în două: una spre nord și alta spre Valea Mureșului. De la Szeged trupele ajung la Apatfalva, unde înving armata nobiliară pe 24 mai, apoi ating și Nădlacul familiei Jakšić unde se refugiaseră nobilii, trec râul și ajung la Cenad.

Trupele, răsculaților atacă palâncile cetății, le cuceresc și le dau foc. Trec și de ziduri, apoi pradă tot orașul. Arhiva capitlului este devastată, podoabele bisericilor jefuite, casele date pradă focului. Comitele de Timiș, Ștefan Báthory, rănit în lupta de la Apatfalva și refugiat la Cenad, fuge și scapă, gășind un cal pe malul Mureșului.

Episcopul Nicolae Csáky, fost student la Padova, fuge și el cu o barcă pe Mureș. Este prins de răsculați și adus la Cenad unde suferă supliciu: îmbrăcat în odăjdiile episcopale este tras în țeapă. Alături este executat și Telegdi, adversar al cruciadei, atârnat de organele genitale de o spânzurătoare și ucis cu sulite și săgeți.

Georgius Zckel

Foto 44: Supliciuul lui Gheorghe Doja

Răsculații pleacă spre Lipova, apoi la Timișoara, unde are loc bătălia decisivă, câștigată de nobilime. Doja și capii răscoalei suferă supliciuul cumplit.

Cenadul se reface încet. Pe 15 august 1514 regele îl numește pe Francisc Csaholy episcop și îi cere să refacă zidurile cetății și clădirile orașului. În 1522 cetatea are doi portari deci, implicit, două porți (Cotoșman Gheorghe, Comuna și bisericile din Giridava-Morisena – Cend, Timișoara, 1935, p. 407).

Din 1524 îl cunoaștem pe Mihail de Raska, prepositul marelui capitol din Cenad (Tort. Adattar, II/1872, p. 43-44). Peste doi ani, în 1526, canonicul Ambrosiu de Cenad este la Arad.

La 1520 Ioan de Szeged, arhidiacon de Timiș este student la Cracovia (Juhasz, p. 676).

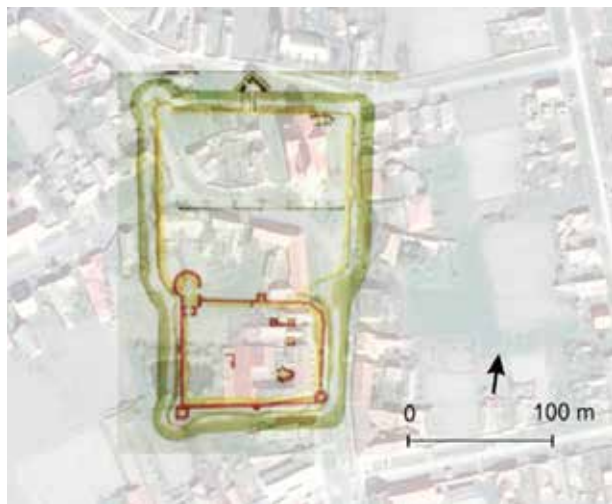

Foto 45: Cetatea medievală și localitatea de azi

Anul 1522 aduce cu sine terminarea refacerii fortificațiilor cetății și a bisericilor. Dar dezastrul de la Mohács pune capăt regelui feudal maghiar. Noul episcop este Ioan Gerwan de

Musina, care participă la luptele pentru putere între Zápolya și Habsburgi și moare în 1529.

Răscoala condusă de Iovan Nenada, 1526-1527 se desfășoară pe valea Mureșului, dar nu afectează direct nici cetatea și nici orașul Cenad.

Regele Ioan Zápolya vizitează Cenadul anual între 1527-1529, într-o perioadă extrem de tulbură. Extinderea protestantismlui și luptele între catolici și protestanți sunt dure și afectează negativ situația zonei.

În anul 1528 nobilul protestant Valentin Török vine cu o armată proprie la Cenad, asediază, cucerește și jefuiește și ceea ce a mai rămas după Doja, ducând prada la Szigetvár. Ca și cum nu ar fi fost de ajuns, în anul 1529 Bali beg asediază, cucerește și jefuiește Cenadul.

Foto 46: Asediul Cenadului din 1529

Hans Derschwam, mercenar german aflat în zonă descrie Cenadul în anul 1528 ca fiind sediul unei episcopii, având un castel, un târg și o cămară a sării.

Tot în 1529 Emeric Zakan de Szeged, preposit de Cenad, este student la Viena, și peste 7 ani este încă preposit aici.

În acest an Ioan Zápolya îl numește pe Giovanni Bonsagno în funcția de episcop la Cenad. Peste ani, în 1537 acesta moare și de atunci înainte scaunul episcopal de Cenad este ocupat de episcopi sufragani, adică nominal de Cenad, dar locuind în alte părți. Primul dintre aceștia este Ioan Barlabassy, canonic de Alba Iulia, numit doar nominal în anul 1538.

Capitulul din Cenad își continuă existența, în condiții dificile până la prima cucerire otomană, cea din anul 1551. Apoi oamenii acestuia se răspândesc fie în Transilvania fie în alte zone creștine întrucât competența lor va fi folosită în continuare.

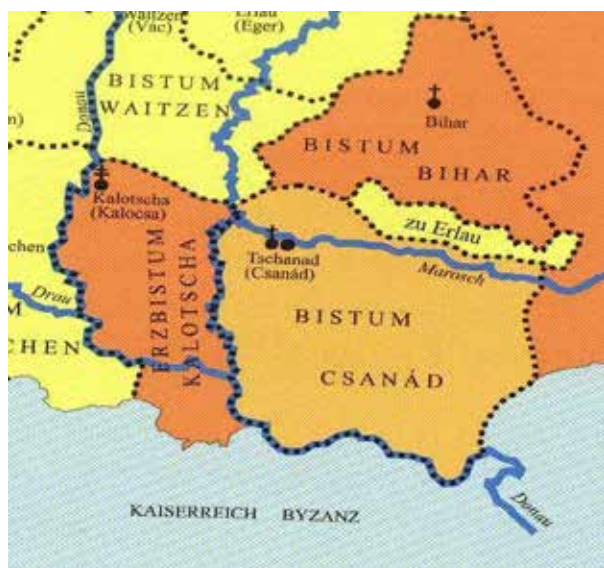

Foto 47: Harta Diocazelor din regatul Ungariei

**Lista episcopilor romano+catolici de Cenad,
sec. XI+ XVI**

1. Gerardo 1030-35 +1046, sanctificat
2. Maurus 1046+1053
3. necunoscut
4. necunoscut
5. Laurentius 1083+1113
6. Besterdus 1138
7. Paulus 1 1142
8. Johannes 1 1148
9. Stephanus 1 1154+1174
10. Saul 1188+1192
11. Crispinus 1182+1193
12. Johannes 2 1198+1201
13. Desiderius 1202+1229
14. Bulch(Basilus) 1229+1243
15. Blasius 1243+1254
16. Briccius 1259-1275
17. Gregorius 1 1275-1291
18. Antonius 1298-1307
19. Benedictus 1307-1332
20. Iacobus 1333-1343
21. Stephanus 2 1343-1344
22. Galhardus 1344-1345
23. Gregorius 2 1345-1350
24. Toma 1 1350-1358
25. Gregorius 3 1350-1360
26. Dominicus 1360-1373

27. Nicolaus 2 1373-1375
28. Paulus 2 1375-1379
29. Thomas 2 1379-1380
30. Johannes 3 1380-1386
31. Johannes 4 1386-1395
32. Lucas 1 1395-1397
33. Gregorius 4 1397-1402
34. Dozsa Marczali 1402-1423
35. Ladislaus 1 Marczali 1423-1434
36. Petrus 1 1438-1457
37. Adalbertus 1457-1466
38. Iohannes 5 1466-1493
39. Lucas 2 1493-1500
40. Nicolaus 2 1500-1514
41. Franciscus 1514-1526
42. Johannes 6 1526-1529
43. Johannes 7 1532-1537

După Claudiu Călin, Dieceza de Cenad, în Cenad, file de istorie, Timișoarsa, 2018, p.182-185.

Posesiunile episcopiei de Cenad: acestea au fost primite de la diferiți regi, au fost donate de familii nobiliare sau cumpărate de episcopi. Numărul total al acestor posesiuni era de 69(cf.Oltványi Pál, A Csanádi püspöki megye birtok visyonzainak rövid története, Fl. 1867).Nu toate au fost deținute în același timp.Unele au fost înstrăinate fiind nevoie de bani, altele au fost cedate unor canonici merituoși.

Bernard Guenée

Histeria

ISTORIE
ȘI CULTURĂ ISTORICĂ
ÎN OCCIDENTUL
MEDIEVAL

POLIROM

F 48 călugăr copîind un manuscris

ARHIDIACONATELE

Episcopia romano-catolică de Cenad era împărțită în subdiviziuni numite arhidiaconate. Numărul lor era inițial de 5, apoi de 6 și, în final, șapte: Cenad, Timiș, Arad, Caraș, Sebeș, Keve-Torontal, Nord-mureșean. Numărul a crescut în funcție de cum s+a întins autoritatea religiei romano-catolice asupra spațiului bănățean, de la vest spre est.

Arhidiaconatele erau subunități religioase în cadrul unei episcopii. Cele șapte arhidiaconate din cadrul episcopiei Cenadului se suprapuneau perfect peste teritoriul ducatului lui Ahtum, moștenit de Chanadinus. Asta pentru că, în momentul ființării, regele întinde autoritatea episcopiei de Cenad, asupra aceleiași teritoriu. În momentul în care vor apărea și parohii catolice într-o zonă geografică, se va înființa și arhidiaconatul. În zonele sudice ale Banatului numărul parohiilor catolice va fi mai redus la început, dar va crește spre sf.secolului al XIV-lea, atunci când nobilitatea va fi legată exclusiv de religia romano-catolică.

Primele atestări documentare de arhidiaconi datează de la sf. secolului al XIII-lea: 1285 arhidiaconatul de dincolo de Mureș și cel de Caraș. La 1288 sunt amintite și cele din Arad și Keve(Kovin, în Banatul sârbesc de azi). Surprinzător cele din Cenad și Timiș sunt documentate în anii 1332 și 1333.

Arhidiaconul este membru al capitolului catedralei din Cenad, de multe ori chiar decanul acestuia. Ca să fie arhidiacon trebuia să aibe doctoratul în teologie. Unii dintre arhidiaconi sunt numiți vicari episcopali, atunci când scaunul este liber. În teritoriul arhidiaconatului el este egal cu episcopul. Întrunea sinodul arhidiaconatului, la care participau toți preoții, dar și mi-

renii care urmau să fie judecați pentru diverse pricini. Arhidiaconul intervenea în probleme maritale cerând aplicarea sfertului datorat fiicilor de nobili, putea introduce censura ecclesiastică, de a excomunica. El făcea anual o vizită în toate parohiile arhidiaconatului, cu care prilej aduna și o taxă de la fiecare preot (Adrian Magina, *Albertus archidiaconus Themesiensis* între cele temporale și cele spirituale, în *Analele Banatului, Serie Nouă, Arheologie-Istorie*, vol. XVI, Timișoara, 2008, p.155+156).

Arhidiaconatul de Cenad cuprinde zona dintre râurile Mureș, Tisa și Aranca. Arhidiaconii erau de obicei membri ai capitlului și chiar prepoziți. Existau aici prepoziți mari și mici. Dintre aceștia se alegea arhidiaconul. Prima atestare este din registrul dijmelor papele în care este amintit la 1334 Matei prepozitul episcopiei. La mare distanță apare Attila în anul 1487, la un deceniu Blasius între 1495-1497, Serafin de Szeged între anii 1521-1523 și, în final, Gaspar Zakany de Szeged în anul 1547. Mulți mai mulți mici prepoziți au ocupat funcția de arhidiacon de Cenad: Anonimus 1241, Augustin 1277, Nicolaus 1299-1300, Matthaues 1323-1345, Michaelles de Györ 1368-1374, Stephanus 1374, Nicolaus 1390-1399, Blasius de Cenad, 1424, Petru de Remetea 1434-1438, Blasius ante 1450, Attila alias Sebastian 1450-1456. Ultimei doi vor fi Serafin de Szeged 1523-

F 49 Cultul moaștelor

1523și Gaspar Zakany de Szeged 1549-1547.(Borovszky Samu, A Csanád vm.tort.I,p.403-404).

Arhidiaconatul de Timiș se întindea între cele două Timișuri(Timișul și Bega de azi) și râul Bârzava. Pe măsură ce numărul parohiilor romano-catolice crește pe acest teritoriu întins arhidiaconatul se subdivide în două: Timișul de jos și cel mijlociu. Stephanus este primul arhidiacon de Timiș care a funcționat între anii 1323-1332. Îi urmează Johannes în funcție din 1368 și până în 1381. Mihail este arhidiacon doar 4 ani: 1387-1391. Dominic este atestat între anii 1391-1393. Petru fiul lui Andrei este arhidiacon între anii 1393-1414.Celestin funcționează doar între 1420-1421. Albert este vicar episcopal și arhidiacon de Timiș între anii 1427-1445. Johannes de Pâncota absolvă universitatea din Viena în anul 1435 și în anul 1446 devine arhidiacon de Timiș până în anul 1459. Mihail, preot din Saravale este arhidiacon între anii 1477-1483. Urmaș în funcție îi este Andrei, anii 1486-1487.Nicolae deține funcția doar între anii 1495 și 1497. O vacantare mai lungă a postului până în anul 1512 îl aduce aici pe un an pe Emeric,1512. Joan de Szeged este absolvent de Cracovia și ocupă această demnitate doar între anii 1521-1522. Ultimul arhidiacon de Timiș este acel George de Komlos între anii 1536-1539.(Borovszky S, A Csanád vm.tort.I,p..404-407).

Arhidiaconatul de Arad se întindea în jurul Mureșului: la sud până la pârâul Beregsău și la nord până la Crișul Negru. Primul arhidiacon atestat a fost Nicolae, amintit la 1217 în registrul de la Oradea. Peste decenii, la 1288 îl aflăm în funcție pe magistrul Poka și la 1300 pe un alt Nicolae. Un al treilea arhidiacon Nicolae ocupă funcția între ani 1323-1334. Bonjohannes de Campello, fost arhidiacon de Sebeș, vine pe aceiași funcție la

Arad între anii 1345-1347. Ioan fiul lui Bogdan de Dombro este arhidiacon aici în jurul anului 1348 până la 1352. Ioan fiul lui Henrik de Scheffenberg este titular între 1352+1353. Ioan Pelros activează doar în anul 1353, fiind de origine franceză ca și urmașul Bertrand Ragri cu o dignitate mai lungă anii: 1381-1394. Paul Fabian este arhidiacon de Arad între anii 1394-1403, iar între 1404 și 1412 titular este Bereczk. Dominic girează funcția de arhidiacon între anii 1414-1417. Nicolae are 7 ani de păstorie: 1420-1427, în timp ce Ladislau este titular în 1429-1430. Orban este arhidiacon între anii 1434-1436. Benedict păstorește între anii 1440-1455, iar Johannens între 1458-1469. În schimb Paul este doar un an, 1471. Ioan de Tășnad stă 13 ani: 1475-1487, iar Mihail între anii 1495-1507. Cu el seria arhidiaconilor de Arad încetează.

Arhidiaconatul Nord mureșean își află un prim arhidiacon atestat documentar la 1285, pe Mihail. Paul este cleric în capitol și arhidiacon în anul 1300. Succesor este Nicolae, care plătește suma de 10 mărci și ajunge în funcție în 1319. Lasdislau ocupă funcția între anii 1323-1330, iar Henrik între anii 1332-1334. După o pauză de 11 ani este ales arhidiacon Nicolae care păstorește între anii 1345-1358. Următoarea pauză durează 10 ani și succesor este ales Mihail, cu o activitate de doar doi ani 1468-1469. George este amintit doar în anul 1471, iar Ladislau slujește aici 10 ani, între 1392-1402.

F 50 tribunal ecclesiastic

Arhidiaconatul de Keve-Torontal

Se întindea de la Aranca până la Dunăre, la vest pe Tisa iar la est pe cusrurile inferioare ale Timișului, Begăi și Bârzavei. Inițial sediul era la Keve(Kovin) dar din cauza atacurilor otomane s-a mutat în cetatea Torontal.

Primul arhidiacon atestat a fost Paul în anul 1288. Următorul a fost Petru în anul 1309. Un alt Petru a funcționat între anii 1329 -1334. Toma stă în funcție din 1381 până în anul 1402. Nicolae este arhidiacon de Torontal între anii 1403-1427, în timp ce Ladislau depășește 30 ani în funcție, respectiv anii 1429-1451. Kelemen sau Koloman îi urmează între anii 1453-1475. Albert este arhidiacon între 1477-1497. Ioan, ultimul arhidiacon este menționat între 1521 și 1523.

Arhidiaconatul de Sebeș avea ce mai mare întindere din cadrul episcopiei și se întindea în estul regiunii, de la Mureș până la Dunăre. Numărul inițial al parohiilor romano-catolice era redus, dar a sporit după obligativitatea catolicismului pentru a fi nobil.

Primu arhidiacon cunoscut al fost Henrik în anul 1334. În același an este amintit și un altul, Ioan. Boniohannes de Campello, deja cunoscut, ocupă demnitatea în anul 1345 și tot în același an este atestat și George de Cenad. Anul 1361 îl aduce ca arhidiacon, iar succesor îi va fi Nicolae între anii 1368-1369. În anul 1374 Wilhelm canonic și arhidiacon moare și urmaș îi va fi Nicolae ca arhidiacon de Sebeș între anii 1381-1402. Stefan este titular aici între anii 1403-1404 iar Benedict în anul următor, 1405. Abia peste trei ani, în 1408, îl cunoaștem pe Emeric, iar în 1409 succesor îi va fi Blasius. Petru va ocupa funcția între anii 1411-1414. Benedict ocupă funcția timp de 17 ani, între 1420-1437. Boldisar îi succede între 1440-1445, iar Matei îi este urmaș între 1446-1471. Ilie va ocupa demnitatea doar între anii 1475-1477 și urmaș îi va fi Lucaci între 1483-1487. Ioan va fi titular aici între anii 1497 și 1508. Toma de Lipova, absolvent de universitate vieneză în 1521, va fi arhidiacon de Sebeș peste 21 ani, adică între 1521 și 1523. Ultimul arhidiacon de Sebeș va fi atestat Blasius Zakany de Szeged în anul 1537.

Arhidiaconatul de Caraș se întindea între Bârzava și Duna. Primul arhidiacon este amintit între anii 1285 și 1299. Abia peste decenii îl vom cunoaște pe Paul, arhidiacon aici între anii 1323 și 1345. Peste un deceniu va fi aici Marton, între 1355-1358. Ioan va fi titular doar un an, 1361, dar Ladislau va avea 11 ani ca arhidiacon de Caraș, mai precis anii 1367-1378. Nicolae va fi titular doar între anii 1390-1392, Dumitru doar în anul 1396. Un alt Nicolae va ocupa demnitatea între 1399-1405. Ioan va fi arhidiacon aici între anii 1408-1411 iar Ladislau va ocupa funcția timp îndelungat: 1412-1436. ANDREI, ÎI VA FI URMAȘ ÎNTRE 1440-1453. TOMA ÎI VA SUCCEDA

ÎN FUNCȚIE ÎNTRE 1455-1458. ANDREI VA FI ARHIDIACON DOAR ÎN ANUL 1461. AMBROZIU VA FUNCȚIONA AICI ÎNTRE ANII 1466-1470, IAR NICOLAE DE TIMIȘOARA ÎNTRE 1483 ȘI 1487. IOAN , SUCCESOR , ÎNTRE 1495-1497. ANDREI VA FI ATESTAT DOAR ÎN ANUL 1505, IAR ORBAN ÎNTRE 1516-1520. Mihail va funcționa doar în anul 1523 și Ioan, ultimul arhidiacon de Caraș va fi atestat în anul 1537.

Lipsa unor titulari de arhidiaconate timp de mai mulți ani se datorează mai multor cauze. Una ar fi pierderea unor documente în care aceștia erau menționați. Alta ar fi încetineala cu care episcopii numeau arhidiaconii, fie că nu considerau călugării în cadrul capitulului că merită o asemenea funcție, fie încasau ei veniturile arhidiaconatului respectiv o perioadă de timp. (Borovszky S., A csanád vm.t.,p.403-421).

F 51 episcop catolic

CAPITLUL

Era o instituție ecclesiastică ce avea drept scop să transpună în scris hotărârile instituțiilor juridice ale vremii. Până atunci deciziile juridice ale regalității, ale marilor dregători, sau a comiților, erau transmise prin viu grai de pristavi. În cadrul episcopiei romano-catolice de Cenad în timpul episcopului Desideriu (1202-1229) pristav a fost Gheorghe, prezent la judecățile cu fierul roșu de la Oradea în numele episcopiei. Denaturările și abuzurile acestora au determinat curtea regală maghiară să emită acea bulă de aur din anul 1231 potrivit căreia orice decizie se va consemna în scris de un capitlu sau convent mănăstiresc și va fi întărită cu sigiliul acesteia.

Cu ani înainte, 1202, cancelaria regală îl împuternicește pe Richard prepositul bisericii Sfântul Marton din Arad să emiță acte pentru donații, posesiuni, vânzări-cumpărări, eleștee, altele, până înspre Transilvania și până la Dunăre. Nu se cunoaște data de la care capitlul din Cenad a fost împuternicit să întocmească asemenea acte. Fiecare act era sigilat cu sigiliul episcopal, al capitlului sau al conventului emitent. Pentru Cenad primul sigiliu cunoscut i-a aparținut episcopului Desideriu din anul 1213, iar al capitlului din anul 1285. Sigiliul îl înfățișa pe sfântul Gheorghe, patronul episcopiei. La începutul veacului al XIII-lea au fost emise acte și de mănăstirea din Rohonca cu sigiliul Sfântului Mihail, patronul acesteia dar și de abația cisterciană din Igrış, la anul 1239, sigilat cu pecetea abatelui. Cu timpul actele notariale cu valoare recunoscută au fost emise doar de capitlurile din Cenad și Arad.

*Káptalani kiadvány 1344. május 4.
(Erdélyi Múzeum levéltára, Kolozsvár.)*

F 52 Act emis de capitrlul din Cenad în anul 1344

Biserica deținea monopolul scrisului și cititului, iar actele scrise și parafatul îi întăreau prestigiul atât cel religios cât și cel laic. Feudalii ecclesiastici au prețuit valoarea cuvântului scris iar mai apoi și feudalii laici. Prestigiul actului scris a crescut substanțial iar episcopii, arhiepiscopii, capitlurile și conventurile mănăstirești, au emis tot mai multe acte ,solicitate de nobile dar și de autoritățile juridice laice pentru a participa la realizarea unor acțiuni de justiție și consemnarea lor în scris.

*Káptalani kiadvány 1469. június 23.
(Társaskáptalani levéltár Pozsony.)*

F. 53. Act al capitlului din cenad 1469

Nu erau nici organe juridice ecclesiastice și nici civile dar participau la actul de justiție și îl consemnau în scris. Acte emiteau nu numai episcopii și capitlurile, ci și mănăstirile mai mici care aveau sigiliu propriu. Era un mijloc de a câștiga bani, căci scrierea și pecetluirea oricărui act costa bani. Aceste taxe au crescut constant.

Aria de competență a unui capitlu sau convent mănăstiresc era în zona înconjurătoare. În cazul Banatului au existat capitluri la Cenad și Arad, ce cuprindeau atât ținutul până la Dunăre cât și cel până la Crișuri.

Ele adevereau acte de drept privat: donații, vânzări, cumpărări, schimburi, zalogiri, testamente, pe care le declarau în fața lor persoane fizice direct, sau prin împuterniciți, dar emiteau și

rapoarte în probleme juridice și administrative la care participau prin delegați, ca de exemplu: puneri în posesie, hotărniciri, coto-piri de posesiuni, etc. (Cf. Francisc Pall, Contribuții la problema locurilor de adevărire din Transilvaniamedievală(sec. XIII-XV), în Studii și materiale de istorie medie, vol.II, București, 1957, p.391-402).

Káptalaní kiadomány 1549. augusztus 2.
(Gyulafehérvári káptalan levéltára az Országos Levéltárban.)

F. 54. Ultimul act asl capitulului, 1549

Capitulul era format din mai mulți călugări: inițial prepositul sau marele preposit ,era conducătorul acestuia; alături îi stătea lectorul care era șeful școlii capitulare, urmat de cantor, de custos- cel ce stăpânea fondurile funciare-,apoi din arhidiacon și mai mulți călugări. Apare și notarul care preia conducerea capitlului în timp. La început prepositul scria documentul, mai apoi a predat sarcina lectorului, iar mai târziu acesta era scris de unul dintre călugării membri ai capiltului. Capitlul din Cenad avea, în epoca sa de maximă întindere 24 membri.

Capitulul emitea documente,parafate cu propriul sigiliu.Pe sigiliu scria: CAPITULI

F 55. Sigiliului capitlului din Cenad

ECCL(es)IE CENADIEN(sis) și avea în mijloc efigia Sfântului Gheorghe, patronul episcopiei de Cenad. Koloman Juhasz a cercetat documentele medievale și a aflat 715 acte emise de capitlul din cenad. Ultimul a fost emis pe 5 iunie 1549. Arhiva capitulului a fost mutată în anul 1550 la Alba Iulia iar de acolo la Arhivele statului de la Budapesta. Numărul documentelor emise de capitlul catedralei dar și de cel al bisericii Sfântul Salvator, tot din Cenad, a fost mai mare. Unele au fost pierdute probabil în timpul distrugerii Cenadului ce către tătari în anul 1241, altele au fost pierdute de beneficiari în timpul incursiunilor otomane de jaf, sau arse în incendii.

Activitatea capitlului din Cenad, inițial al capitului catedral apoi și al celui colegial - uneori separat, alteleori în același timp - arată că activitatea de emiterie de acte probatorii era tot mai intensă în cursul veacurilor XIV și XV. Lectura atentă a textelor indică și gradul de cultură și pregătire al celor ce au scris actul. Un act redactat simplu arată că cel ce l-a scris avea o pregătire obișnuită, pe când un act scris îngrijit cu expresii frumoase indică un lector sau notar absolvent de universitate.

Fiecare membru al capitului făcea parte din grupul din jurul episcopului și participa la toate serviciile religioase desfășurate în catedrală, inclusiv în cor. Pentru toate serviciile erau recompensați cu prebende - suma de bani pentru funcția respectivă dar și - de multe ori - cu suma provenind de la alte catedrale. Aceste stimulente financiare erau acordate de episcop sau chiar de papă, în cazul cumulului de funcții în locuri diferite.

Orice document are un început (Initio): Noi , capitlul ecclesiae Chanadiensis, urmat de Salutatio și Promugatio prin care se aducea salutul capitlului pentru cititori; urma apoi Naratio

prin care se expunea tema, apoi Dispositio- care arăta soluția - și apoi Corroboratio partea finală care consemna membrii capitolului care au redactat și semnat actul.

Pentru a departaja documentele emise de capitolul catedral de cele ale capitolului colegial este nevoie de studierea atentă a tuturor documentelor păstrate și stabilit emitentul.

Cercetări mai vechi publicate în Schematismus cleri diocesi Csanadiensis pro anno domini 1880, Timișoara, f.a, publică la p.21-22 lista marilor prepoziți ai capitolului catedral. Primul cunoscut este Petru la 1332, urmat în 1353 de Ladislau și la 1390 de Iacob. Dominic figurează ca mare preposit între anii 1400-1402. Un Laurențiu este la 1404 și un altul- sau aceiași- la 1411. Ladislau Marczaly este mare preposit între anii 1421 și 1423 după care ajunge episcop de Cenad. Benedict este amintit la 1430, Filip la 1449 și Toma la 1453. Paul este preposit în anul 1469, urmat de Nicolae la 1471, o pauză lungă până la Ladislau de Buda în anul 1523 și ultimul mare preposit este atestat în anul 1524. Nu se cunosc alții până la anul 1549, data emiterii ultimului act cunoscut. Cauzele sunt diverse: lipsa unor călugări cu studii unversitare, indolența unor episcopi, situația tot mai dificilă din pricina incursiunilor și jafurilor, chiar în interiorul Cenadului.

F.56 păcatul beției

a

+

F. 57 călugări și mănăstire

Un document emis de capitolu pe 12 decembrie 1453 ne prilejuiește cunoașterea a zece membri de aici: Toma prepositul, Balthasar lectorul, Ștefan cantorul, Ioan custosul, și arhidiaconii Ioan de Timiș, Benedict de Arad, Ilie Nordmureșean, Clement de Torontal, Matheus de Sebeș și Andrei de Caraș. Alți zece membri ai acestui capitolu sunt enumerați întrun act emis în anul 1469: Paul preposit, magistrul Balthasar lector, Petru cantor, Albert custos și arhidiaconii: Ioan de Timiș, Ioan de Arad, Ioan de la nordul Mureșului, Clemens de Torontal, Mathei de Sebeș și Ambrosius de Caraș.

F 58. *Episcopii catolice*

Documentul din anul 1471 îi află ca membri ai capitulului pe prepositul Nicolae, lectorul Balthasar, custosul Albert și arhidiaconii: Paul de Arad, Ioan de peste Mureș, Clemens de Torontal, Mathei de Sebeș și Ambrosiu de Caraș. La anul 1486 doi canonici Stefan și Ioan de Kereszthur, și pe Adalbert Ramokhazy ca arhidiacon de Torontal.

Ultimii cunoscuți sunt din anul 1520: Clement cantor, Stefan Zarvady custos și Serafim arhidiacon, fără specificarea diaconatului. Cu aceasta se încheie lista canonicilor capitulului catedral din Cenad. Detalii se află la Borovszky Samu, A csanad vm.tor.t vol.I. p.l 386-403 despre prepoziți și p. 423-429 despre canonici.

Lectorul capitulului este cel care transcria pe curat actele, în două exemplare, unul pentru destinatar și celălalt păstrat în arhiva capitulului. Iată-i pe cei cunoscuți: Benedict 1299-1300, Petru 1308-1330, Ioan 1332-1334, Gilfred 1343-1345, Petru ante 1348, Ulrik 1350-1353, Mark 1355-1361, Iacob 1364-1374, Petru după 1374, Ioan 1381-1392, Ivan 1392, Blasiu 1403-1404, Gheorghe 1405-1406, Emeric 1406-1437, Dionisie 1438, Orban 1440-1445, Boldisar 1446-1475, Blasiu 1477-1491, Serafim 1497-1499, Ioan 1522-1523 (cf. Juhasz K, A Timisoarai szekeskaptalan, p.39-44).

Juhasz Kalman în lucrarea citată mai sus oferă date despre posesiunile acestui capitolu la pag.14. Transcripția localităților este dată în grafia maghiară: Apatfalva, Bécs, Belesz, Csanad, Csókás, Dalegyháy, Mágoacs, Mezö kopáncs, Nemes Keresztur, PeresKutas, Szecse, Ujvaros.

La Cenad a mai funcționat și un al doilea capitlu pe lângă biserica Sfântului mântuitor(Szent üdvoztö),numit și capitlul colegial. Acesta era format din 4 până la 12 canonici, care asigurau serviciul religios în numita biserică, dar emiteau și acte cu valoare notarială. Pentru a avea cunoștințe clare despre rolul celor două capitluri din Cenad, întrepătrunderea și complementaritatea acțiunilor lor, va fi nevoie de o analiză a tuturor celor 715 documente emise,de văzut fiecare câte a emis și în ce perioadă ,inclusiv funcțiile membrilor fiecăruia dintre capitluri. Juhasz a publicat sumarul documentelor. Este nevoie să fie cercetate atât cele edite în diverse corpusuri cât și cele,eventual, inedite.Analiza cantitativă și calitativă, defalcată fiecare, va aduce lumină în această problemă.

Momentul de început datează din anul 1241 atunci când regele Bela IV cere o soluție episcopului de Vacz, prepositului de Arad și prepositului bisericii Sf. Salvator din Cenad, nenumit în document.

Primul preposit cunoscut este Augustin amintit documentar în anii 1277,1285 și 1288. Nicolae este la 1299 și 1300. Erau doi Nicolae, dintre care unul era marele preposit al capitlului catedral și celălalt al celui alt capitlu,cel colegial. Urmează Matei între anii 1323-1345. Mihail de Győr este amintit în anii 1368-1374. Ștefan fiul lui Dominic este numit în anul 1374 preposit având și funcția de canonic de Pecs. Nicolae a fost preposit între anii 1390-1399. Lipsesc datele pentru 1400-1434, când apare Petru preposit între 1434-1438. Blasius este preposit aici înainte de anul 1450 iar Sebastian sau Attila îi urmează între anii 1450-1456. Șapte decenii de pauză documentară , după

care apare Serafim de Szeged ce păstorește capitlul colegial între anii 1522-1423. Ultimul preposit este Gaspar Zakan de Szeged între anii 1540-1547.

Șirul cunoscut al canonicilor de la Capitlul Sf. Salvator cuprinde 15 nume: Ștefan 1334, Petru 1363, Andrei 1393, Jacob 1400, Paul 1413, Nicolae 1430, Ioan 1438, Anton 1446, Toma lector tot atunci, Mihail 1466 și 1469, Ladislau 1494, Dominic 1503, Ladslau 1522 și Andrei lector tot 1522. Datele au fost sintetizate după Borovszky Samu, A cs.vm.tort,I,p.433-435.

+F 59. *Crucifix*

Un studiu al lui Toth Peter(A Csánadi székeskáptalan kanonokjainak egyetemjárása a későközépkorban 1364-1552, în Magyar egzházttörténeti vázlatok, vol. 1-2, Budapesta, 2007 p.37-58), dovedește clar nivelul de pregătire al călugărilor de la Cenad în perioada cercetată. Au urmat cursuri universitare 35 dintre care 5 erau originari din Cenad iar ceilalți din zonă. Cei mai mulți au studiat la Viena 25, adică 71 % dintre toți; 8 au studiat la Cracovia, adică 23 % iar 5 la Padova și câte unul la Bologna și Praga iar unul la o universitate italiană neprecizată și altul la o alta, nespecificată.

Dintre aceștia 11 au obținut grade universitare. Blasius de Szeged a obținut bacalaureatul, fără specificație, Filip de Cenad și Ioan de Szeged au fost bacalaureatus in artibus, Dionisie de Mohacs era bacalaureatus in artibus și doctor în drept canonic, Ambrosiu de Cenad era magister, Emeric Czudar de Onod și Benedict de Nagysarlo erau magistri în arte, Ioan de Pâncota a obținut titlul de baccalaures in decretis, Ladislau de Janok și Simon Rozvagy erau doctori în decretis, Matei de Macsalak era doctor in iure canonico, iar Nicolae de Szeged era și bacalaureat și magister, dar nu se specifică în ce anume. O altă statistică a lui Toth Peter arată care dintre arhidiaconi au avut concomitent și funcție în capitlu și într-un arhidiaconat.

Dintre cei 35 care au urmat cursurile universităților, 6 % au provenit din mediul mării nobilimi, 43 % din rândul nobilimii mijlocii și mici, 8% dintre orășeni, 11 % dintre locuitori ai orașelor iar 36 % din rândul țăranilor. Iată-i pe cei 35 universitari din cadrul episcopiei de Cenad : Ambrosiu de Cenad, orășean, student la Viena între anii 1445-1453 apoi arhidiacon de Caraș 1455-1477; Augustin de Cenad, orășean, student la Viena

în 1415, canonic la Cenad 1444; Blasius de Cenad, nobil transilvan, student la Viena 1419, mic preposit 1420-1423, apoi mare preposit 1432; Filip, fiul lui Toma, de Cenad, orășean, student la Viena 1446, mare preposit 1436-1450; Nicolae de Cenad, orășean, student la Viena 1415, 1419, arhidiacon de Keve (Kovin) 1403-1429; Blasisus de Csikapolcz, nobil, student la Padova 1478, lector la capitol 1477-1487; Mihail de Gyula, nobil, student la Padova, canonic și arhidiacon 1497; Tiborc de Ilia, nobil ct. Hunedoara, student la Cracovia 1494, canonic 1517; Ladislau de Janok, student loc necunoscut, canonic la Cenad 1352; Ioan student la Viena, origine necunoscută, lector la capitol 1396-1402; Ioan de Kecskemet, nobil ct. Arad, student la Viena 1421, canonic la Cenad 1446; Ioan de Keresztur, nobil, student la Viena 1447, canonic 1476; Albert de Kerolt, nobil, student la Viena 1419, arhidiacon de Timiș 1428-1445; Petru de Lipova, orășean, student la Viena 1385-1389, 1401?, cantor 1400-1422; Toma de Lipova, orășean, student la Viena 1500, canonic 1516 și arhidiacon de Sebeș 1521-1423; Matei de Macsalaka, țaran, student la Viena 1436-1449, arhidiacon de Sebeș 1446-1473; Ladislau Marczali, nobil, student la Viena 1417-1419, mare preposit 1417-1423; Dionisie de Mohacs, nobil, student la Padova 1440, lector 1438; Benedict de Nagysarlo, țaran, student la Viena 1512, 1513, 1524 la Cracovia 1524, canonic 1524; Emeric Czudar de Onod, aristocrat, student la Praga ante 1369, canonic din 1369; Tobias de Oroshaza, țaran, student la Cracovia 1515-1519, canonic 1541; Ioan de Pâncota nobil, student la Viena 1425-1451, arhidiacon de Timiș 1446-1474; Simon de Rozvagy, nobil, student la Padova, 1478-1493, arhidiacon nordmureșean 1475-1503; Grigore de Szeged, orășean, student la Cracovia

1511-1513, canonic 1521-1536; Ioan de Szeged, orășean, student la Cracovia 1494-1495, arhidiacon de Timiș, 1521-1523; Nicolae de Szeged, orășean, student la Viena 1462-1478, 1513, apoi la Cracovia 1516, canonic din 1511; Serafim de Szeged, orășean, student al Viena 1488, 1513, apoi la Padova. 1493-1487, lector 1497-1499, apoi micul preposit 1501-1523; Gaspar Zakan de Szeged, orășean, student la Viena 1534, la Cracovia 1536, mic preposit 1540, 1543-1547; Emeric Zakan de Szeged, student la Cracovia 1527, apoi la Viena 1529, mare preposit 1536-1539; Petru de Szentmihali, țăran, la Viena 1444, canonic 1440; Ștefan de Timișoara, orășean, student la Viena 1428, 1339, vicearhidiacon de Timiș 1435; Ioan Toth, țăran din ct. Timiș, student la Viena 1505, canonic 1523, apoi arhidiacon; Andei de Valko, nobil, student la Viena 1386, canonic 1378; Ladislau de Zombor, țăran, student la Viena 1422, arhidiacon de Keve 1428-1451.

ORDINELE CĂLUGĂREȘTI ÎN EPISCOPIA CENADULUI

Primele mărturii despre existența unei organizări ecclesiastice în Banat datează de la începutul secolului X. Este vorba despre creștinarea lui Glad în secolul X și apoi a lui Ahtum în secolul următor. Acesta se creștinează la Vidin, proaspăt reintrat în Imperiul Bizantin, aduce de acolo călugări *greci*, adică de rit răsăritean și înființează la Cenad o biserică și o mănăstire cu hramul Sf. Ioan Botezătorul. Peste ani Chanadinus vrea să construiască o mănăstire în cinstea victoriei împotriva lui Ahtum. Locul mănăstirii era pe câmpul de la Oroszlamos/Majdan (Banatul sârbesc de azi). La terminarea construcției Gerardo și călugării de rit apusean sosiseră deja la Cenad. Însuși Gerardo sfințește noua mănăstire, alături de călugării de rit grec. Nu exista încă marea schismă și asemenea fapte se întâmplau. Însuși regele Ștefan I a construit atât mănăstiri apusene cât și din cele grecești.

Călugării apuseni se mută în locul rămas liber. Episcopul Gerardo ridică aici o nouă mănăstire închinată Fecioarei Maria și o biserică catedrală, închinată Sfântului Gheorghe. Aici va funcționa și prima școală de pe actualul teritoriu al României, o școală religioasă cu limba de predare latină. Legenda sf. Gerardo vorbește despre creștinarea locuitorilor în legea apuseană și faptul că 30 dintre aceștia își trimit copiii la școală. Aceștia vor fi și primii preoți de rit apusean din rândul localnicilor.

F 60. Ordinul benedictin

Călugării care l-au însoțit pe Gerardo în noua episcopie erau benedictini. Ordinul a fost înființat de Benedict de Nursia în anul 529 și avea ca deviză *Ora et labora*, adică rugăciune și muncă. Activitatea sîpirtuală era pe primul plan, dar benedictinii activau în agricultură și construcții. Mulți călugări copiază manuscrise și pregătesc viitorii călugări.

F 61. Sfântul Benedict de Nursia

Călugării benedictini înființează multe mănăstiri aici, unele preluate de la cei de credință răsăriteană. Primele au fost ridicate pe valea Mureșului: Cenad, Tömpös, Szőreg, Kemeche, Kenez, Ahtum monostor, Rohoncha, Isou, Hodoș, Gyelid, Bizere, Bistra, Chelmac, Bulci. În zona Tisei s-au construit mănăstirile de la Pordeanu, Oroszlamons, Novi Knezevac, Galad, Arach. În zona Timișurilor erau Sasvar, Itebej, Sagyu, iar între Mureș și Crișuri mănăstirea de la Pâncota.

F 70. Stema ordinului benedictin

Unele erau mănăstiri regale, altele ale unor familii nobiliare, de ex. Ahtummonostor, sau preluate de familii nobiliare în decursul vremurilor. Familia Aba a înființat mănăstirea Sagyu. Mănăstirea își avea propria organizare și administrare, dar patronatul revenea unei familii nobiliare. Așa s-a întâmplat cu familia Chanad care avea patronatul mănăstirilor Kemeche și Novi Knezevac.

Sub patronaj regal erau mănăstirile de la Cenad, Szőreg, Kenez, Rohoncha,

Isou, Gyelid, Bizere, Chelmac, Bulci și Sasvar.

Călugării s-au preocupat și de ameliorarea cultivării pământurilor, la început pe cele aferente mănăstirilor, apoi și pe suprafețe mai mari. Roadele s-au văzut în câteva decenii.

În sec. XII-XIII mai multe mănăstiri din zonă au emis documente scrise. Printre ele capitlurile de la Cenad și Arad dar și mănăstirile de la Rohoncha și

Igrış. Tradiția a făcut ca doar primele două să fie unanim acceptate drept emițătoare de documente cu valoare juridică.

Ordinul cistercian

A fost întemeiat în anul 1098 de Sf. Bernard la Cîteaux în Franța/

F71.ordinul cistercian

Cistercienii ajuns pe teritoriul Banatului și înființează aici prima lor mănăstire la Igrış, în jurul anului 1179. Primii călugări au venit de la Pontigny din Franța. Au adus cu ei și manuscrise, așa că la Igrış este atestată documentar prima bibliotecă din zonă. Consider totuși că benedictinii de la Cenad au avut și ei bibliotecă doar că nu a fost atestată în documente.

Ordinul cistercian s-a preocupat de construcții, de agricultură și de copierea de manuscrise. A înființat o filială la Cârța, a căror urme mai dăinuie și azi. Unele informații consideră că și abația de la Șiria ar fi fost înființată de aceștia. Aceste informații trebuie dovedite spe a fi luate în considerare. Cistercienii s-au preocupat și de introducerea unor tehnici agricole noi care să crească producția agricolă a pământurilor proprii dar și a satelor din zonă.

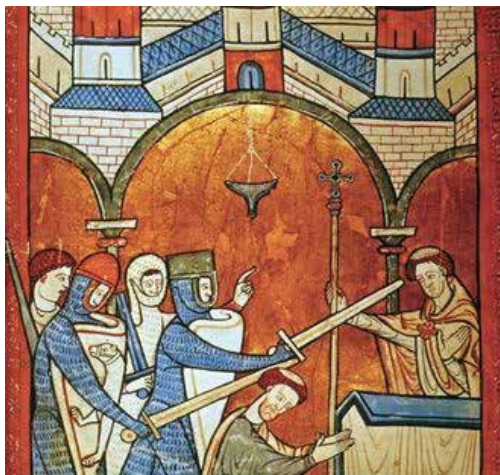
F 72. Stema cistercienilor

Abazia cisterciană de la Igrăș a primit donații regale, dintre care cea mai importantă a fost cantitatea de trei timini, adică 30.000 bucăți de sare în august 1233. La mijlocul aceluiași veac a avut de înfruntat primejdia tătară, la 1241, și apoi repetatele atacuri ale cumanilor spre sfârșitul aceluiași veac. Odată cu incursiunile de jaf ale turcilor otomani și ocupația otomană dintre 1552 și 1716 mănăstirea se pustiește. În ultimii ani echipe de arheologi români și maghiari au început săpături sistematice la Igrăș, au identificat locația vechii mănăstiri și continuă cercetările.

F 73. Călugări cistercieni

În biserica mănăstirii din Igrîș au fost înmormântați atât regele(1235) cât și regina Ungariei (1233).

F 74. Nobili și clerici

Ordinul franciscan

Este înființat de către sfântul Francisc de Assisi în mănăstirea Monte Cassino.

F 75. Sfântul Francisc din Assisi

În latină numele este *Ordo fratrum minorum*. Franciscanii s-au împărțit în mai multe confrerii: observanți, conventuali și capucini. A existat și o ramură feminină: clarisele. Franciscanii poartă rasă de culoare maro, iar capucinii de culoare maro cu glugă. Minorii au rasa de culoare neagră.

Pe teritoriul episcopiei romano-catolice de Cenad în evul mediu au venit marianii- cei ce proslăveau numele fecioarei Maria- care au înființat mănăstiri la Szeged, Lipova și Aracs. Dintre aceștia au ajuns episcopi de Cenad fratele Anton între anii 1298-1307, Grigore între anii 1397-1402 și Marczali Dozsa

în 1403-1423.stema ordinului franciscan F 76

Franciscanii au întemeiat sau au obținut mai multe mănăstiri în cadrul episcopiei. Regele Ludovic I le-a permis să ridice mănăstiri la Keve(azi Kovin în Banatul sârbesc pe malul nordic al Dunării) Haram(azi Stara Palanca în aceeași zonă), Gyerman, azi Gherman și Orșova. În plus au construit mănăstiri la Caransebeș, Chevesd(probabil Găvodia) și Chery, la sud-vest de

Recaș, pe Bega. În timp au obținut și biserica din Cenad. Doi dintre celebrii predicatori franciscani Jacob de Marchia în 1435 și Ioan Capistrano în 1455 au venit și în episcopia cenăzeană, primul spre a ajuta la stârpirea ereziilor și al doilea un înflăcărat dușman al otomanilor. Atacurile repetate de jaf ale turcilor otomani au prilejuit pagube mari locașurilor franciscane. Doar victoriile obținute de Ioan de Hunedoara, au reușit să stopeze această ofensivă, teritoriul episcopiei de Cenad fiind cel vizat, aproape an de an.

F 77. Francicani

Franciscanii minoriți, așa numiții observanți, erau o altă ramură franciscană care au activat în cadrul acestei episcopii.

Ordinul dominican

Blazonul ordinului dominican

F78. Stema ordinului dominican

Ordo predicatorum (ordinul predicatorilor în limba latină) a fost înființat de Sfântul Dominic în anul 1214 și avea ca scop predicatul în rândul popoarelor a învățaturii creștine.

În episcopia de Cenad ordinul a intrat la invitația banului Buzad la mănăstirea din Szőreg. În anul 1318 intră în Szeged și construiesc biserica și mănăstirea Sfântul Nicolae. Tot în epoca lui Carol Robert dominicanii ajung și la Timișoara în bisericile Sfântul Eligius, Sfântul Gheorghe și Sfântul Martin. Dintre dominicani este demn de menționat Toma, originar din , dar calugăr la Timișoara, care studiază la Florența, perfecționându-și tehnica predicatului. Se remarcă în campaniile împotriva otomanilor, ocupă demnități religioase înalte: 1496 Târgoviște lector, 1497 episcop de Moldova și la 1503 episcop de Cenad.

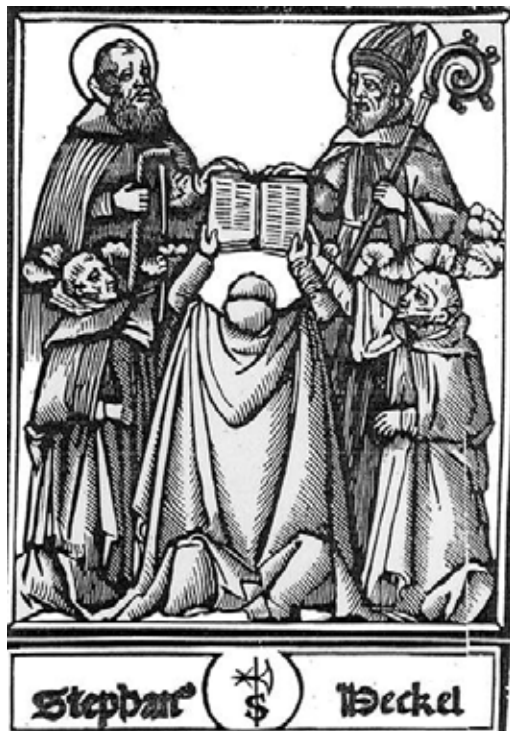

F 79. Călugări dominicani

Dominicanii mai au mănăstiri la Hódmezővásárhely și Donáttornya, azi în Ungaria

F 80. Sfântul Paul din Teba

F 81. Călugări paulini

Ordinul paulin

A fost înființat în secolul XIII în regatul Ungariei, după patronul religios Sfântul Paul din Teba, în latină *Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae* cu deviza *Solus cum deo solum* (Singular cu Dumnezeu meu).

Paulinii au avut în zona Timișuri-Bârzava mănăstirile Boldogkő și Gătaia, iar pe Mureș Cladova, fiecare primind ca donație mai multe posesiuni.

Dintre aceștia unul, Szakol, a ajuns episcop de Cenad, după o carieră frumoasă: preot, diplomat, umanist, războinic. A ocupat demnitatea de episcop la Cenad între anii 1455-1493.

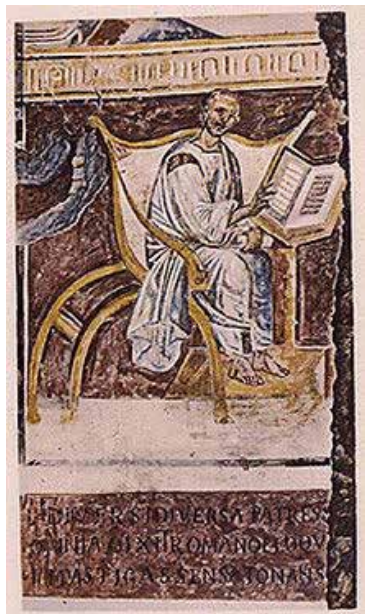
Ordinul premonstratens

Denumirea în limba latină: Candidus et cononicus Ordo Premonstratensis a fost înființat în anul 1120 de Norbert de Xanten împreună cu alți 13 călugări în Premonstrate de lângă Laon, Franța. Ordinul se dorea o sinteză a vieții monahale și canonice.

În cadrul episcopiei romano-catolice de Cenad ordinul premonstratens a avut mănăstire la Szeged, preluată de alte ale ordine călugărești.

Ordinul Augustin

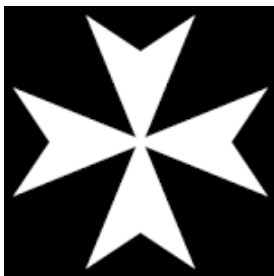
Urmează regulile stabilite de sfântul Augustin. În sec. X apar și canonici regulari care trăiesc viața comună după vechile reguli augustiniene. Printre ei era și sfântul Anton de Padova. Mai apoi se transformă într-un ordin de eremiți.

F 82. Sfântul Augustin

În episcopia romano-catolică de Cenad auguastinii au avut două mănăstiri: Denesmonostror la est de Ineu și Mezósomlyo(Șemlacu Mare de lângă Gătaia)

Ordinul ioinit

F 83 Ordinul cavalerilor ioiniți

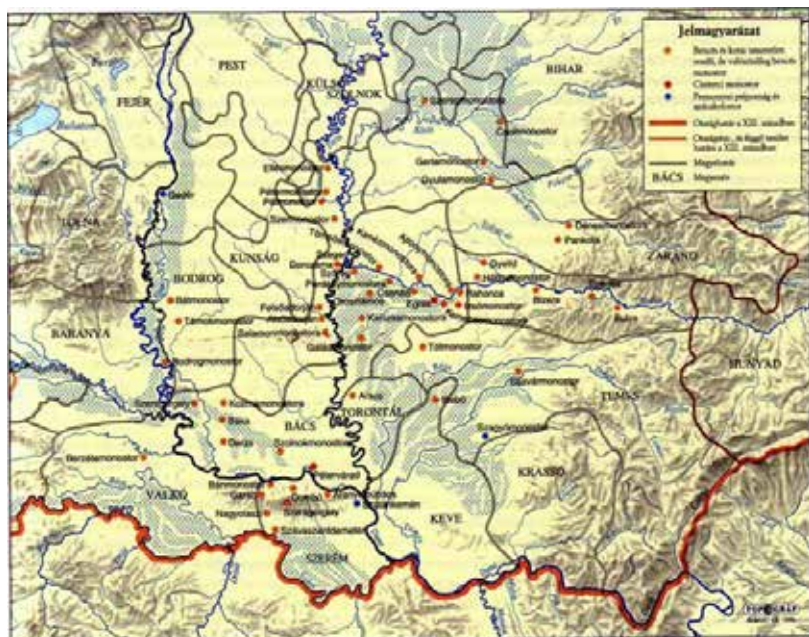
Cunoscut ca Ordinul Ospitalierilor, Cavalerii Ospitalieri, Cavalerii Sfântului Ioan și-a schimbat numele în secolul al XVI-lea: Ordinul cavaerilor de Malta. A fost înființat în anul 1099 la Ierusalim ca sprijin medical pentru pelerini.

F 84 cavaleri-călugări ioiniți

În regatul ungar ioaniții ajung în anul 1187 când primesc mănăstirea Arach, fostă benedictină, apoi franciscană. Mănăstirea este pustiită de tătari la 1241 dar se reface și este administrată în continuare de ioaniți care primesc și alte posesiuni din zonă. În 1247 primesc zona cetății Severinului, la fel cu mai multe posesiuni. La Arach ioaniții înființează un spital.

MĂNĂȘTIRILE EPISCOPIEI ROMANO-CATOLICE DE CENAD

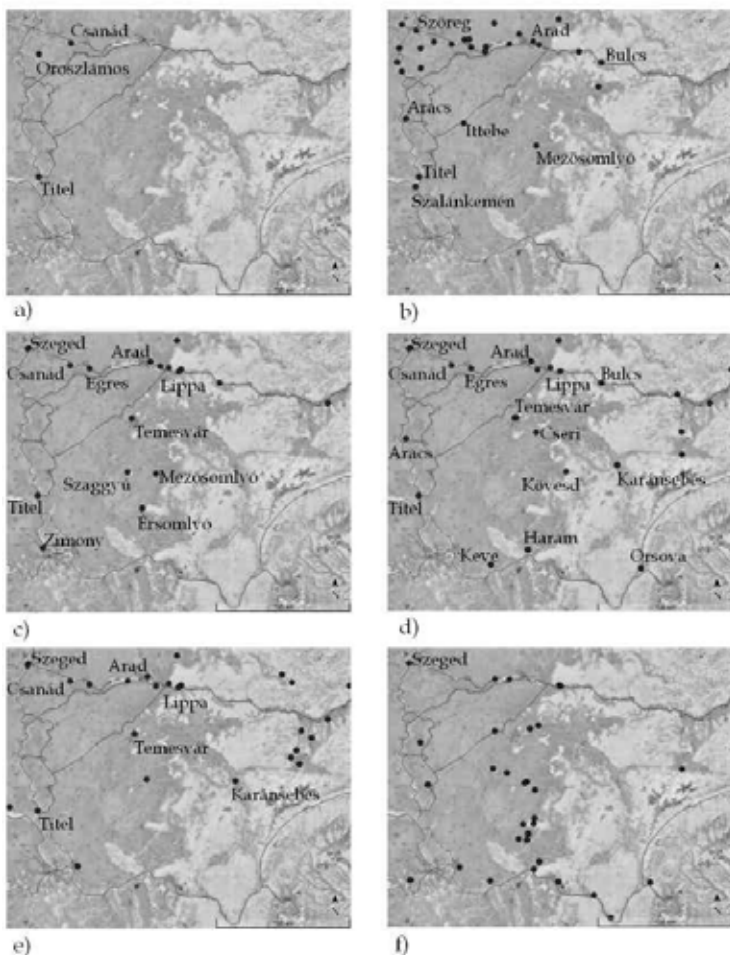

F 85 Mănăstirile episcopiei de Cenad

Monasterion în limba greacă înseamnă locuință izolată. Mănăstirea este un așezământ religios unde trăiesc, după reguli ascetice, călugări sau călugărițe. Mănăstirea poate cuprinde ansambluri de clădiri . Mănăstirile catolice au, de obicei, biserica pe una dintre laturile curții interioare, în jurul căreia se înșiră dormitoarele sau chiliile,refectoriul care este o sală amplă în care se servește masa, dar și loc unde de pe un amvom se fac lecturi biblice colective, alături bucătăria, apoi sala capitulară cu altar sau abside unde se întâlnesc călugării.

Pe teritoriul episcopiei romano-catolice de Cenad au existat următoarele mănăstiri :Ahtummonostor, Arad, Aracs, Bata, Bistra, Bizere,Boldogkő, Bulci, Bodrogmonostor, Caransebeș, Cenad, Chelmac(Eperjes), Cladova, Dienes, Galad, Gyelid, Hodoș, Igrış, Isou, Itebej, Lipova, Kanizsa monostor(Novi Knezevac), Kemeche, Kenez, Kovin, Mănăstur(Vinga), Oroszlanos, Orșova, Pâncota, Pordeanu, Rohoncha, Sasvar, Sagyu, Szőreg, Szeged, Șiria, Tăuți, Tómpós, Zakany, Zeudy.

Soarta acestor mănăstiri a fost cumplită . În primul rând faptul că Banatul a fost cucerit de turcii otomani, dușmani declarați ai catolicismului. Călugării au plecat sau au fost făcuți robi, bunurile existente au fost jefuite și clădirile dărâmate. Majoritatea mănăstirilor se mai păstrează în scripte sau în câteva urme pe locul de odinioară.

A Temesköz kolostorhálózatának alakulása
1100 és 1580 között

F 86 Mănăstirile episcopiei de cenad între anii 1100 - 1580

Pe hartă se poate observa localizarea acestor mănăstiri, pe valea inferioară a Mureșului și pe cursul mijlociu al Tisei. Aceasta a fost și direcția de înaintare a religiei romano-catolice în Banat.

AHTUMMONOSTOR

Prima atestare documentară este din anul 1315, apoi din 1329,1343,1455. Mănăstirea a fost înființată în satele deținute de Ahtum și de familia sa, la nordul Mureșului. Faptul că era reședința unor călugări greci poate duce la înființarea acestui lăcaș încă în vremea lui Ahtum. Dăinuirea călugărilor de rit oriental indică o continuitate ortodoxă, încă timp de câteva secole.

Locul mănăstirii a fost identificat în anul 1992 la Hablău, între Semlac și Pecica, la 11 km sud-vest de Pecica. Lungimea zidurilor ruinate atinge 34 m iar grosimea lor 2-2,30 m.

ARAD OROD

F 87 riunele mănăstirii Orod

În punctul La bisericuță din T.Vladimirescu se află ruinele unei mănăstiri romanice . Săpăturile arheologice au constatat existența unei vechi biserici romanice cu trei nave, transept transversal și urmele a două turnuri. Ele sunt cel mai probabil urmele vechii abații a Sf. Martin, locul capitlului din Orod în evul mediu.

F 88. Orod, ruine

Donația regală din anul 1131 pentru biserica Sf. Martin din Orod atestă așezarea. Bazilica romanică este ridicată înainte de anul 1156. Primul preposit este amintit în anul 1156: Primonigenus. Anul 1177 înseamnă confirmarea existenței capitlului. Biserica romanică refăcută este consacrată de preposit, totodată și comite de Orod, în prezența reginei Yolantha, a doua soție a regelui. Distrusă de invazia mongolă, este refăcută mai apoi și activitatea capitlului continuă până la ocupația otomană. Mănăstirea și biserica sunt distruse, dar arhiva capitlului este salvată parțial și dusă la Alba Iulia.

ARACS ARAĆA

Este singura mănăstire medievală ale cărui ruine se înalță încă spre cer.

F 89. Ruinele mănăstirii de la Aracs

Ruinele se află în Banatul sârbesc între localitățile Novi becej, Novo Milosevo și Basaid. Dimensiunile actuale sunt 26,64 m x 15,47 m. A fost ridicată în prima treime a secolului al XIII-lea, în stilul goticului flamboiant, având meșteri italieni și modele vestice. Ordinul ioaniților primește locul Aracs de la papa Urban al treilea în 1178. La 1238 este din nou menționată.

În 1247 cavaerii ioaniți primesc zona Severinului. În anul 1378 abația avea 12 călugări francezi iar biserica, cu hramul Sfântul Nicolae, este refăcută de regina mamă Elisabeta.

F 90 Arața, călugăr

BATA

La 3,5 km S E de Lipova. La 1367 sunt amintite două sate Bata ce aparțin abației din Bulci. Este amintită biserica închinată Sfântului Mihail. Nu se cunosc alte amănunte.

BIZERE

Inițial aici a fost o mănăstire grecească, preluată mai apoi de catolici. Abația închinată Sfintei fecioare Maria este atestată pentru prima dată în anul 1183 sub numele Bisra. La sfârșitul aceluiași veac este abație benedictină sub patronaj regal.

Numărul călugărilor crește și ajunge la 23, iar donațiile regale îi donează 4000 bolovani de sare, ce rotunjesc veniturile mănăstirii. În anul 1236 un conflict între episcopul de Cenad și abate aduce grave prejudicii acesteia, iar în 1337 starea este gravă, fiind lipsită de călugări. Începe să decadă din secolul al XIV-lea iar ultima atestare documentară este din anul 1522.

F 91 mănăstirea Bizere, ruine

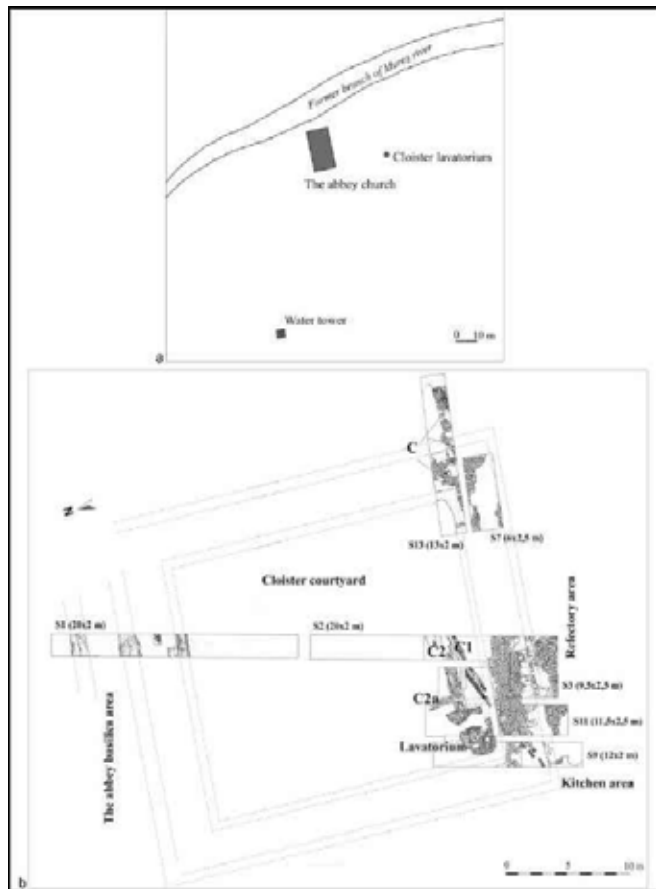
Cercetările arheologice sistematice de după anul 2000 au contribuit la descoperirea palatului abațial și a cimitirului, iar cele din 2003 a mozaicurilor din interiorul bisericii și cea mai veche fântână cuoscută, Fântâna turcului. Toate construcțiile datează din epoca romanică și nu au mai fost refăcute ulterior.

Cele mai valoroase sunt mozaicurile din biserică cu dimensiunea de 4,20 m lungime și 1,20 m lățime, compuse din fragmente în 8-9 culori, așezate în pătrate, romburi, și dreptunghiuri ce reprezintă animale sau elemente florale.

F 92 mozaicul de la Bizere

Valoroase sunt palatul abateiei, capela, refectoriul , porticul cu colonade,turnul fântână+cel mai vechi din teritoriile intracarpatic, instalații portuare.

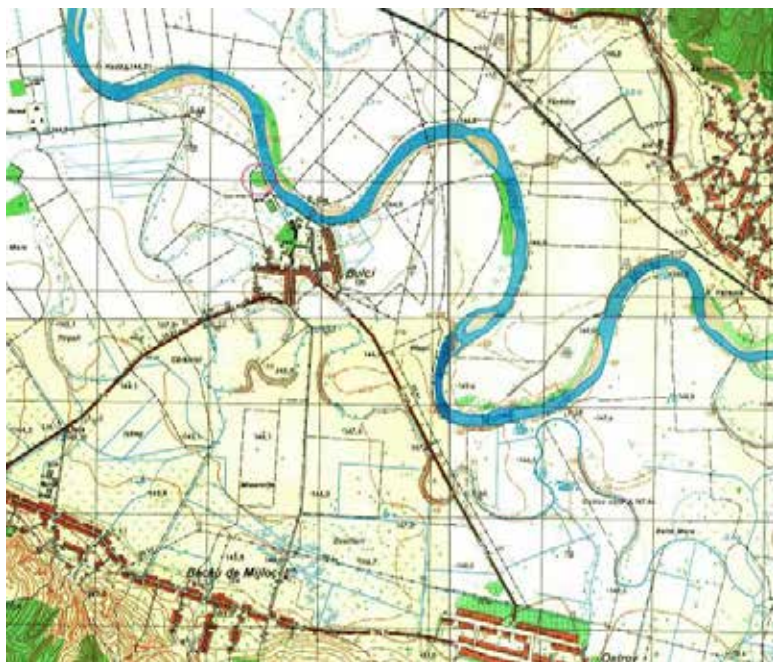
F 93 săpături arheologice la Bizere

BOLDOGKŐ

A fosto o mănăstire paulină pe care regele Carol Robert o dăruiește în anul 1319 minoriților. În anul 1393 este pustiită cu ocazia unuia dintre expedițiile de pradă al trucilro otomani, ea fiind situată în comitatul Caraș. Nu se cunosc alte detalii.

BULCI

Mănăstire benedictină din anul 1225 ridicată în interiorul unui castru roman.

F 94. Bulci

În anul 1233 primește ca donație regală 5000 bolovani de sare. La anul 1337 este amintită ca abație benedictină. Paul canonic ce Arad este numit de papă ca abate la Bulci. În jurul anului 1490 otomanii p ustiesc mănăstirea. În anul 1493 papalitatea donează suma de 50 florini pentru refacerea ei. Se ruinează mai apoi. Din lista abaților cunoscuți: 1337 Ștefan, 1358 Nicolae, 1366 Emeric, 1390 Breck, 1430 Ladislau, 1468 Dominic.

CARANSEBEȘ

F 95. Ruinele bisericii medievale

Mănăstire franciscană

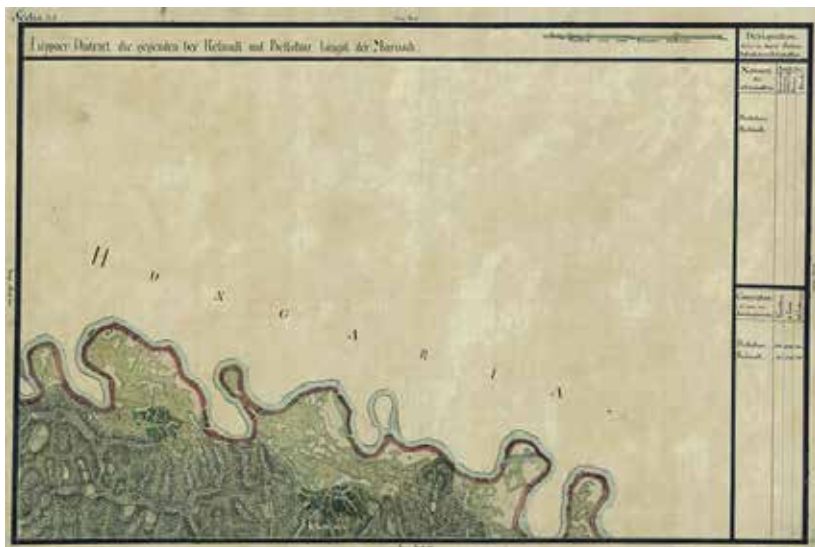

F 96. Cetatea Caransebeș

CENAD

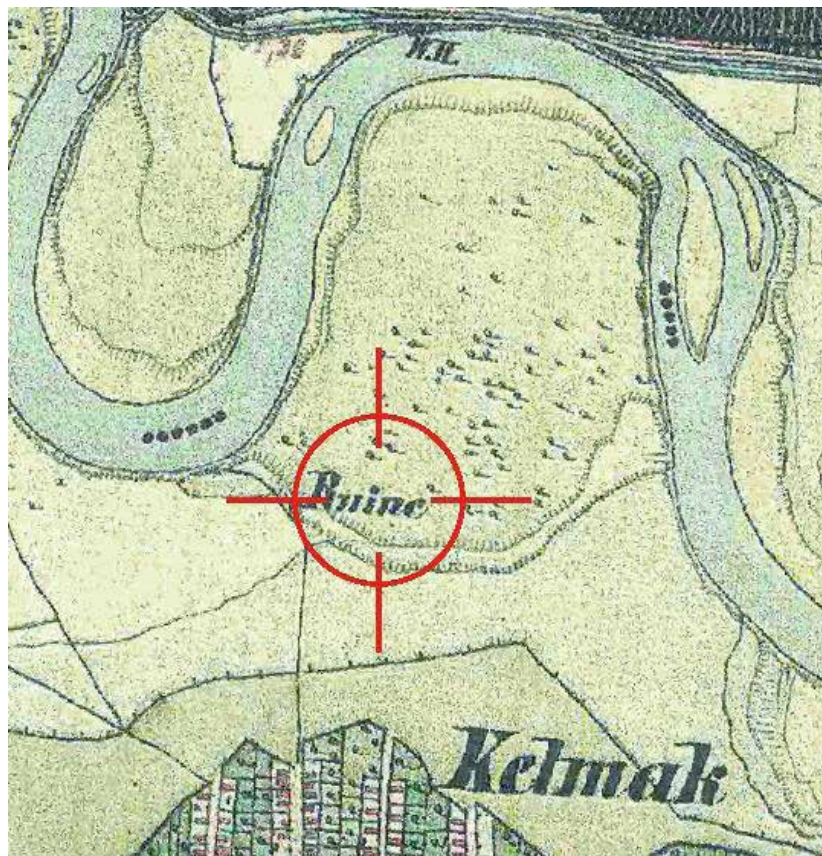
Sediul primei episcopii latine apoi, din 1054, romano-catolice pe actualul teritoriu al României. A avut inițial mănăstire greacă cu hramul Sfântul Ioan Botezătorul înființată de ducele Ahtum în jurul anilor 1000. După anul 1030 a devenit sediul episcopiei latine, cu Gerardo ca prim episcop. Acesta a ridicat aici o mănăstire închinată Fecioarei Maria și o nouă biserică cu hramul Sfântul Gheorghe.

CHELMAC EPERJES

F 97. Chelmac Eperjes

Abație benedictină atestată la 1177 Eperyes, apoi la 1236 Apries,. La 1233 primește o donație regală de 3.000 bolovani de sare. Pustiită de tătari la 1241, refăcută mai apoi. În sec, XV-XVI a familiei nobiliaree Pathocsy care ridică și un castel. Cucerită de otomani,, dispare.

F 98 locul ruinelor Chelmac

F 99 sigiliul mănăstirii Chelmac

CHERY

Mănăstire franciscană atestată la 1381 într-o așezare numită civitas la 1443. Alte atestări 1391, 1403, 1428, 1444, 1458, 1478. Biserica era închinată fecioarei Maria. Localizare diferită de la autor la autor. Zona acceptată pe Timiș, la sud de Recaș. Poate Sacoșul Turcesc.

CHEVESD

Mănăstire franciscană cu propunere de localizare la Găvojdia. Fără detalii.

CLADOVA

F 100 Cladova

Mănăstire paulină la 6,5 km nord est de Lipova pe valea Cladovei. Înfiițată de regele Ladislau IV Cumanul în jurul anilor 1280 cu hramul fecioarei Maria, sub patronaj regal. În anul 1322 Carol Robert face o nouă donație pentru mănăstire. Cultivarea viței de vie aduce venituri însemnate abației, care deține mai multe proprietăți pe dealurile Makra. Ludovic I reînnoiește privilegiile mănăstirii ca și Sigismund de Luxemburg mai apoi. Secolul al XV-lea află mănăstirea în efervescență. Dar după anul 1540 aceasta decade și de desființează din cauza jafurilor otomane.

DIENES

A fost așezată la Est de Ineu lângă Crișul Alb și dealul Makra. A fost înființată de vestita familie nobiliară Bechey în anul 1199, cu hramul Sfântul Spirit, mănăstire premonstratensă. În anul 1258 aparținea ca patronaj aceleiași familii Bechey.

ERMEN

Undeva la Nord de Vrsac, posesiune a familiei Himfy, pusă în temelie de otomani pe la 1399.

GALAD

Mănăstire între Kikinda și Basaid, Amintită la 1332, La 1433 aparține despotului Gheorghe Brancovici și este mănăstire ortodoxă.

GĂTAIA

Mănăstire pauliciană la Gătaia pe malurile Bârzavei, numită uneori și Mező-Somlyo A fost înființată în perioada anilor 1340-1345. A fost distrusă de un atac otoman în anul 1393. Reapare ca mănăstire în anul 1411 și, apoi, 1422. Pustie definitiv în anul 1505.

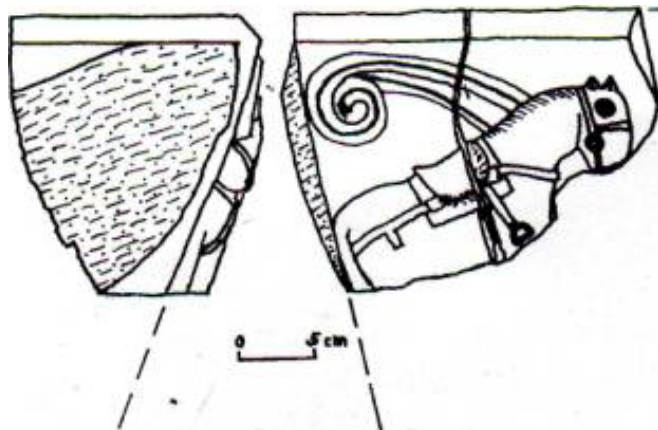
GYELID

La nord vest de Arad lângă Gaj, pusta Gyelt îi păstrează amintirea. Este atestată la 1177 și 1233. Distrusă de tătari la 1241 dispare.

HODOȘ

Hodust abație benedictină la 1177. La 1233 primeștee ca donație ergală 1000 bolovani de sare.La 1278 este biserica închinată Sf. Apostol Petru. În anul 1293 este pustiită de cumani și dispare. În secolul al XV lea familia Jaksic înființează o mânăstire ortodoxă ce există și azi Horoș Bodrog.

F 101. Călăreț, fragment de la Hodoș Bodrog

HOROM

Abație franciscană

IGRIȘ

F 102. Ruinele mănăstirii Igrish

Abația Egres a fost înființată în 1179 de călugări cisterciani francezi de la Pontigny la inițiativa Anei de Chatillon, prima soție a regelui Bela al III-lea, Aici a fost atestată prima bibliotecă de pe actualul teritoriu al României. Călugării cistercieni de aici au înființat o filială, abația ce la Cârța. În anul 1233 aici a fost înmormântată Yolanda de Coutenay, fiica împăratului latin de Constantinopol și soția regelui Andrei al II-lea. Peste doi ani este înmormântat aici și regele. În anul 1241 este asediată, cucerită și incendiată, iar populația măcelărită. Refăcută mai apoi și cu ziduri de cetate. Este pustiită din nou de cumani la 1280 și, din nou, refăcută. În iunie 1494 este asediată de comitele de Timiș Pavel Chinezu, iar la 1500 regele Vladislav al II-lea ține aici lucrările dietei. După 1536 nu mai este amintită. Este distrusă de turcii otomani.

F 103. Planul mănăstirii medievale Igrăș

ISOU

Mănăstire amintită la 1233 când primește ca donație regală 1000 bolovani de sare. Era așezată între Hodoș Bodrog și Rohoncha, La 1332 este amintit preotul Paul care plătește dijma papalității suma de 13 guruși.

ITEBEJ + Vituhu

Abație benedictină cu capitul, fondată 1219. Până la 1241 funcționa și capitulul, apoi a fost pustiită de tătari,. Azi lângă Srpski Itebej

LIPOVA

Biserică și mănăstire a franciscanilor mariani ridicată de regele Carol Robert de Anjou. Este refăcută de regina Elisabeta la 1352. S-a păstrat sigiliul fraților gardieni(franciscani N.N.) din conventul Sfântul Ludovic. Funcționează până în septembrie 1551 atunci când Ulama pasa otoman cucerește Lipova, arde cetatea și mănăstirea. Călugării se refugiază peste Mureș, la Radna.

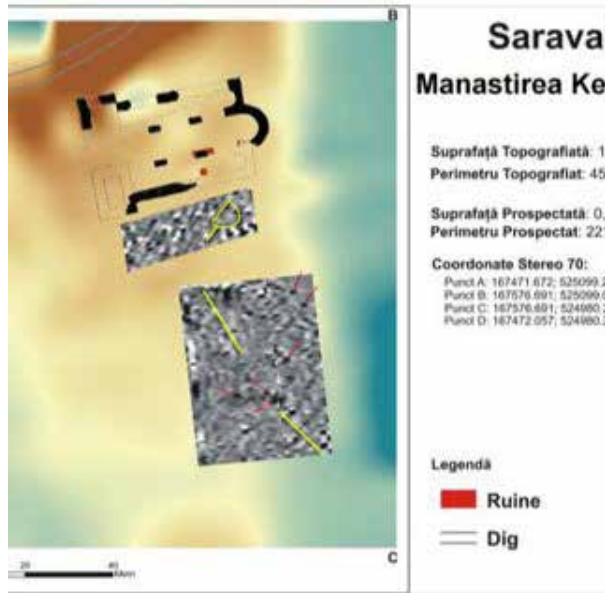

F 104 Mănăstirea Lipova

KANIZSA KANIJA Novi Kenzevac Banatski monostor

Mănăstire așezată la nord de Kikinda, și la Est de Coka, pe râul Aranca. A fost o mănăstire benedictină sub patronajul familiei Chanadinus. Amintită la 1247, apoi la 1256 cu prilejul unei delimitări de posesiuni a acestei familii și din nou la 1274. Ultima mențiune din anul 1337 sub patronajul aceleiași familii nobile.

KEMECHE

F 105. Plan ruine Kemeche

Mănăstire cu călugări benedictini francezi, între Cenad și Igrăș, pe malul Mureșului. Atestată la 1256 și pustiită de cumani la 1280.

KENEZ

Mănăstire benedictină așezată la Vest de Nădlac, pe Mureș. Înființată în anul 1192 de familia nobiliară Monoszlo. În anul 1233 primește ca donație regală 2000 bolovan ide sare. Pustiită de tătari.

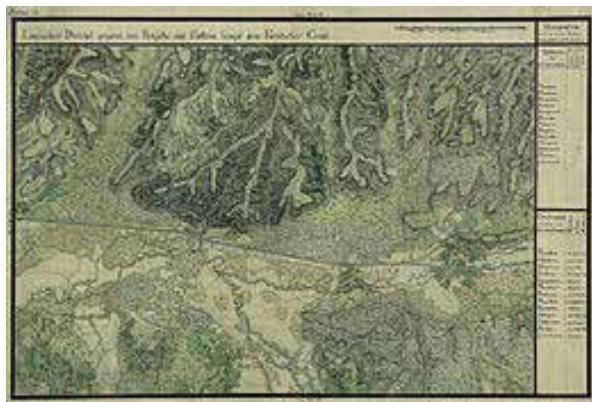
KOVIN- KEVE

Cetate pe malul stâng al Dunării, amintită la anul 1071, La 1238 cavalerii ioaniți primesc ca psoesie cetatea și zona. Mănăstirea era desigur m ult mai veche, decât cea amintită în secolul XV ca franciscană.

MĂNĂȘTUR Vinga

La 1285 este atestată mănăstirea(Monostor) a familiei Chanadinus.. În anul 1332 este amintită atât plebania cât și mănăstirea, fiecare plătind dijmele papale separat. Stăpânii satului și mănăstirii se mai schimbă în decursul veacurilor. Ocupația otomană pune punct activității mănăstirii.

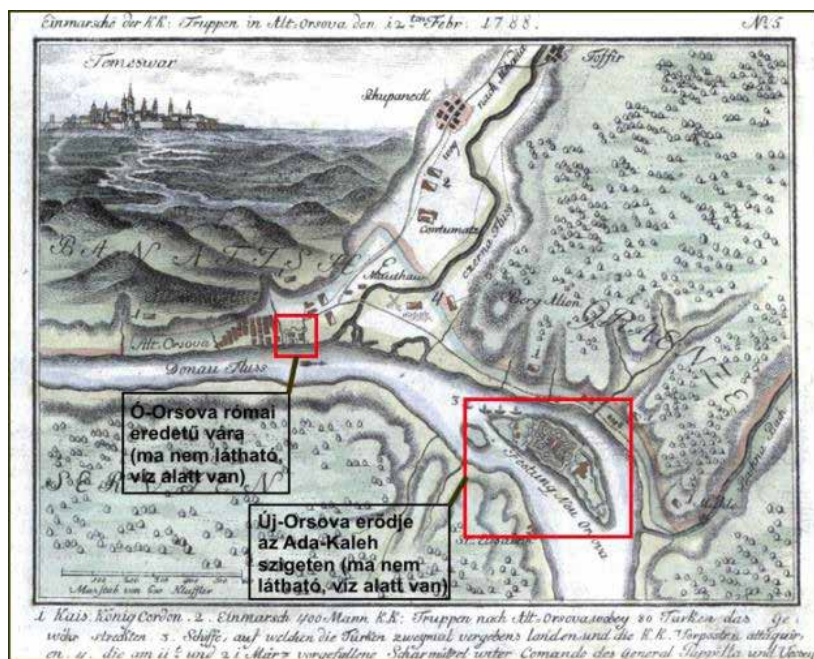
MĂNĂȘTIUR Făget ZAKANY

F 106 plan Mănăștiur Făget

Atestată la 1238, apoi la 1427, 1484 și la 1505 castelul. Este pustiită de otomani în anul 1616. Topicul La mănăstire îi păstrează amintirea. Cercetărilor arhologice dintre năii 1979-1986 au descoperit dimensiunile bisericii: 22x12,7 m.

ORȘOVA

F 107. Orșova

Mănăstire a franciscanilor observanți la anul 1366, apoi din 1428 a franciscanilor m inoriți. Amintită și la 1478. Este pustiită de otomani în anul 1526.

OROSZLAMOS

1. Atp. Fata (Hara) – St. Margareta (reședință episcopală) (Maroni, D. episcopi)
Fig. 1. Fata (Hara) – Fragment of the St. Margareta altarpiece (After R. Maroni).

3. Atp. Căminu (Kator Jig.) – St. Titus (reședință episcopală) (11. secl.) (Miklóssy L. episcopi)
Fig. 3. Căminu (Kator, Ungaria) – The solitary head of St. Titus (11th century) (After L. Miklóssy).

2. Atp. Zita (Zadar, Hara) – Singly preserved altarpiece (1220) (Miri) (Dovgija M., Petrovič I. Veprj P. episcopi)
Fig. 2. Zita (Zadar, Croatia) – The altarpiece of Princess Zita (around 1220) (After M. Dovgija, I. Petrovič, P. Veprj).

8. Atp. Căminu (Kator Jig.) – St. Titus (reședință episcopală) (11. secl.) (Miklóssy L. episcopi)
Fig. 8. Căminu (Kator, Ungaria) – The altarpiece of St. Titus (11th century) (After L. Miklóssy).

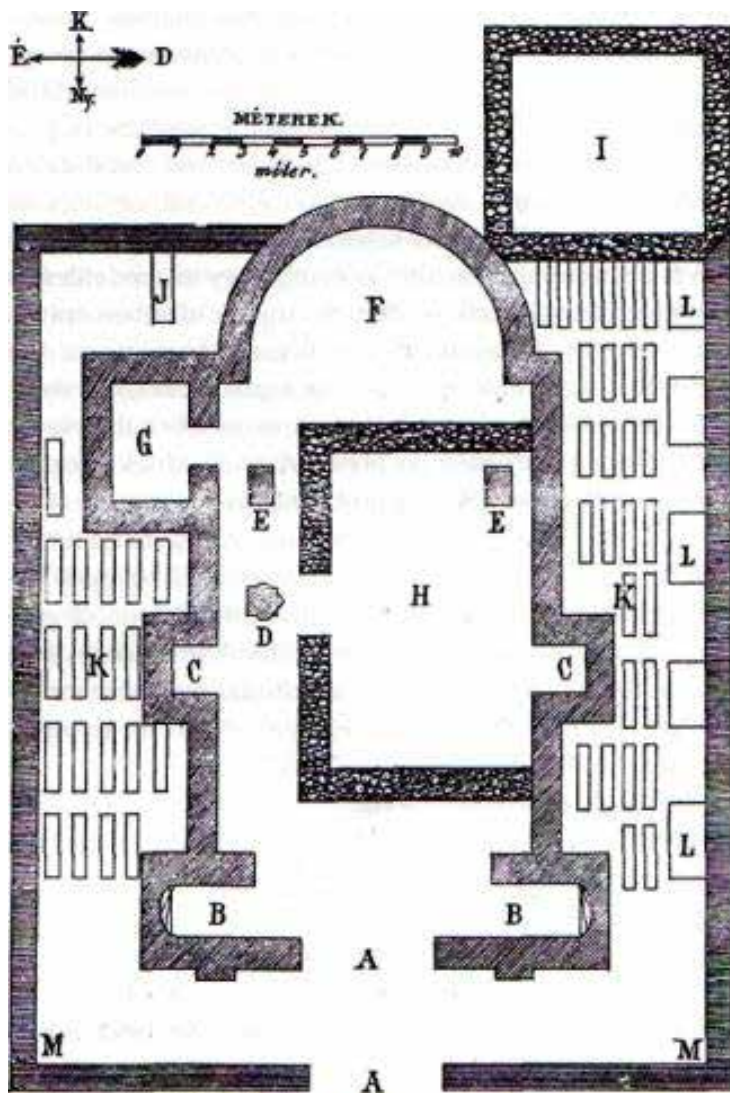
Mănăstirea era . aşezată al 3 km nord est de actualul sat majdan(Banatul sârbesc N.N.).

Biserica de secol XI avea dimernsiunile de 5 x 9 metri , iar cea de secol XII de 13 x 24 m, după rezultatul săpăturilor arheologice din anul 2001. Mănăstirea avea biserica cu hramul Sfântul Gheorghe. Amintită la 1247 dar deja dispărută la 1256.

PORDEANU- PARDANY MONOSTOR

Este amintită la anul 1247 ca şi ctitorie a familiei Chana-dinus. O altă menţiune din anul 1256. Este pustiită de cumani în anul 1280 şi mai apare abia în anul 1337 după care intră în uitare.

PÂNCOTA

F. 109 Pâncota biserică

Mănăstire benedictină de sec. XI, cu hramul Sfânta Fecioară Maria, în incinta unei cetăți de pământ. Atestări din anii 1177, 1219, 1233, 1319 iar la 1585 sunt consemnate ruinele. Săpături arheologice efectuate în anii 2000, 2002, 2004.

F 110. Ruine Pîncota

ROHONCHA

1232 Roacensis ecclesua, 1233 ecclesia de Roncha, 1239 Adam prior de Rohoncha, 1241 biserica Sfântul Mihail distrusă de năvala tătrilor. Mănăstire cisterciană așezată între Mureș și Aranca.

SAGYU

Mănăstire premonstratensă

SASVAR

Mănăstire atestată la 1428,1444,1471 și 1523, la nord de Remetea spre Ianova, o vale pe dreapta drumului actual.

SEBES (Caransebeș)

Mănăstire a franciscanilor amntită la 1428.

SZEGED

Ordinul premonstratens a fosty înființat în anul 1120- de Norbeert împreună cu 13 călugări în localitatea Premonstri. Ordinul era dedicat vieții monahale și canonic.Mănăstirea de la Szegwed este înființată în anul 1264. În anul 1318 este preluată de dominiciani care au și biserica cu hramul Sfântul Nicolae. Dispare odată cu ocupația otomană.

SZÓREG

F 111, ruine Szóreg

În anul 1192 se înfiinșează la Szóreg mănăstirea cu hramul Sfântul Filip. Aceasta primește ún anul 1233 o mie de bolovani de sare. Distrusă de tătari este refăcută dar la anul 1280 este pusă la pământ de cumani.

TÓMPÓS

A existat aici o mănăstire cu hramul Fecioarei Maria.

ZAKANY vezi Mănăstir Făget

BIBLIOGRAFIE

1. XXX, A löyepkori kolostortál vizsgálata a monastikus rendek , Budapesta,2018.
2. Viorel Achim, Castolicismul la români din Banat în evul mediu, în Revista Istorică, București, 1996, nr.1-2,p.41-50.
3. Viorel Achim, Ordinul franciscan în Țările Române în sec., XIV-XV.Aspecte teritoriale, în Revista istorică, Bucu-rești. 1996, nr.4-6, p.291-410.
4. 4 XXX, Bánsági Ahitat, T. Székely Lászó, Szeged, 2014.
5. 5.Bélbényéri Tamás, Pálos monostorok a mi Romania, internet
6. Bósy Egyed, Az egresi cisterci apáatság törtéente, Buda-pestay, 1911.
7. Borovszky Samu, Torontál Vármegye, Budapesta, f. a.
8. Borovszky Samu, Csanád Vármegye Története 1715 ig, vol. I-II, Budapesta, 1896-1907.
9. Gheorghe Cotoșman, Comuna și bisericile din Girida-va-Morisena-Cenad, Timișoara, 1935.
10. Aurel Decei, Deux documents turcs concernant les ex-péditions, în Revue Roumaine d'Histoire, București, nr. 3/1974, p. 395-415.
11. Documenta Romaniae Historiae, Seria C, Transilvania, sec. XIV, vol. I, București, 1965.

12. Anton Egerer, *Fragmen panis corvi protoemeritici*, Viena, 1663.
13. Hertelné Móre Zsuzsa, *Egy házi építészet Maros völgy*, internet.
14. Galuscka Tunde, *A kalodvai Sarlos Boldogassony palos monostor*, Budapesta, 2018.
15. Fejér György, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Buda, 1828-1844.
16. Györffy György, *Geografia Historica Hungariae stirpis Arpadiane*, Budapesta, 1963.
17. Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privind istoria Românilor*, vol. I/2, București, 1892.
18. Juhász Kálmán, *A csanád püspökség története alapításától a tatárjárságig, 1030-1242*, Mako, 1930.
19. Juhász Kálmán, *A marosmenti hiteleshelyek legrégebb emlékei*, EDE, Eme, internet.
20. Juhász Koloman, *Die Stifte der Tschanader Diöseze im Mittelalter*, Munster, 1927.
21. Juhász Koloman, *Das Bistum Tschanad-Temesvarer Diöseze im frühen Mittelalter*, Munster, 1930.
22. Juhász Kálmán, *A Timișoarai székeskáptalan a középkorban*, Mako, 1941.
23. Juhász Kálmán, *Hajdani monostorol a csanádi egyházmégében*, Budapesta, 1926,
24. Karácsony János, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, vol. I-III, Budapesta, 1900.

25. Koszta László, Dél-Magyarország egyházi topográfiája a középkorban, in A középkori Dél Alföld és Szer, Szeged, 2000.
26. XXX, Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon, Budapest, 2008. +
27. Lotz Antal, Szerzetesek a Csáandi egyházmegyében a középkorban. Juhász Kálmán hagyatéka állapotján összeállította, in Tanulmányok Csongrád megye történetéből, vol.18, Szeged, 1991, p.49-52.2
28. Mályusz Elemér, Egyházi társadalom a középkor Magyarországon, Budapest, 1971,
29. 26.Mănăstirea Bizere, I, Cluj Napoca, 2011.
30. Ortway Tivadar, Temesvármegye és Temesvár város története, Bratislava, 1896.
31. Pesty Frigyes, A szörényi Bánság és Szörény vármegye története, vol. I-III, Pesta, 1877-1878.
32. Pascu Ștefan, Voievodatul Transilvaniei, vol. I-IV, Cluj-Napoca, 1971-1989.
33. Romhányi Beatrix, F, Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon, Budapest. 2008
34. Petrovic Miomir, Araca, Novi Becej-srednjkovekovna bazilika, in Arheoloski pregled, 17, Belgraf, 1975, p.107-108.
35. Raffay Ernő. Az Aracsi templom, Kezirat ELTE, Budapest. 1997.
36. Martin Roos, Erbe und Auftrag. Die alte Diocese Csanad, vol.I Timișoara, 2009.

37. Szentkláray Jenő, A csanád egyházmegye plebányák története, vol. I, Timișoara, 1898.
38. Ioan Dimitrie Suciuc, Radu Constantinescu, Documente privitoare la istoria mitropoliei Banatului, vol. I-II, Timișoara, 1980.
39. Történelmi Adattár, vol. I, Timișoara, 1873.
40. Történelmi és Régészeti Értesítő, Serie Nouă, Timișoara, vol. III-IV, 1907.
41. Tóth Sándor, Az aracsi kő rokonsága, internet.
42. Dumitru Țeicu, Ecclesitcal Architecture in the Banat during 14-15 centuries, Reșița, Banatica...
43. Wenzel Gusztáv, Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus, vol. VII, Pesta, 1869.
44. A Zichy és vásonkeői grof Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zichy et Vasonkeo., vol. I-XII, ed. Kamberer Ernő, Budapest, 1871-1931.

CUPRINS

Cuvânt înainte.....	5
Înființarea Episcopiei Latine/Romano - Catolice de Cenad.....	7
Secolele xii-xiii	16
Secolul xiv	24
Secolul al xv-lea	46
Secolul xvi	59
Arhidiaconatele	68
Capitulul.....	75
Ordinele călugărești în episcopia Cenadului	90
Mănăstirile Episcopiei Romano - Catolice de Cenad.....	105
Ahtummonostor	108
Arad Orod.....	108
Aracs Araća.....	110
Bata	111
Bizere	111
Boldogkő	115
Bulci	115
Caransebeș.....	116

Mănăstire Franciscană	116
Cenad.....	117
Chelmac Eperjes	117
Chery	119
Chevesd.....	120
Cladova	120
Dienes.....	121
Ermen	121
Galad.....	121
Gătaia.....	121
Gyelid.....	122
Hodoș.....	122
Horom.....	123
Igrış	123
Isou.....	125
Itebej + Vituhu	125
Lipova	125
Kanizsa Kanija Novi Kenzevac Banatski Monostor.....	126
Kemeche	127
Kenez	127

Kovin - Keve	128
Mănăstur Vinga	128
Mănăștiur Făget Zakany	128
Orșova	129
Oroszlamos	130
Pordeanu - Pardany Monostor	131
Pâncota.....	132
Rohoncha.....	133
Sagyu.....	133
Sasvar	133
Sebes (caransebeș)	134
Szeged	134
Szóreg.....	134
Tómpós	135
Zakany vezi mănăștiur făget	135
Bibliografie	136

DE ACELAȘI AUTOR

I. VOLUME

A. De unic autor

1. Cetatea Morisena – Cenad, Ed. Banatul, Timișoara, 2019.
2. Hoteluri, restaurante și cafenele în Timișoara secolului al XVIII-lea, Ed. Banatul, Timișoara, 2018.
3. Invenții naționale, internaționale, mondiale la Timișoara, Timișoara, 2017.
4. Salonul internațional de invenții, Timișoara, 2017.
5. Legendele Timișoarei, vol. I-III, Ed. Artpress/Banatul, Timișoara, 2016.
6. Cenad. Monografie istorică, Ed. Artpress/Banatul, Timișoara, 2016.
7. Pavel Chinezu, Ediția a III-a, Ed. Artpress/Banatul, Timișoara, 2015.
8. Dicționar istoric al așezărilor din Banat, sec. XI – XX. Atestări documentare și cartografice. Ed. Artpress/Banatul, Timișoara, 2013.
9. Contribuții la bibliografia Banatului Imperial (1716-1778), Ed. Banatul, Timișoara, 2011.
10. Turist prin Timișoara, Ed. Banatul, Timișoara, 2011.
11. Premiere și priorități timișorene, selecție, vol. II, 100 de premiere și priorități 1900-1946, Ed. Banatul/Artpress, Timișoara, 2010.

12. Turist prin Timișoara, Ed. Orizonturi Universitare, Timișoara, 2009.
13. Timișoara în Evul Mediu, Ed. Banatul, Timișoara, 2008.
14. Turist prin Timișoara, Ed. Orizonturi Universitare, Timișoara, 2008.
15. Dicționar istoric al așezărilor din Banat, sec. XI – XX. Atestări documentare. Fasc. I, Litera A, Ed. Banatul/Artpress, Timișoara, 2007.
16. Sânnicolau-Mare, Repere istorice, Ed. Banatul/Artpress, Timișoara, 2007.
17. Sânnicolau-Mare/Großsanktnikolaus/Nagy Szentmiklos, Ed. Banatul, Timișoara, 2007.
18. Ghid monografic. Bibliografia monografiilor de localități bănățene, Ed. Banatul, Timișoara, 2006.
19. Ghid pentru elaborarea monografiilor rurale, Ed. Banatul, Timișoara, 2006.
20. Patrimoniul Bănățean, vol. I, Ed. Banatul, Timișoara, 2006.
21. Prin Timișoara de odinioară – De la începuturi până la 1716, Ed. Artpress Timișoara, 2006.
22. Cronologia Banatului – Vilayetul de Timișoara 1552-1716, II/2, Ed. Banatul/Artpress, Timișoara, 2005.
23. Societatea Culturală Banatul. Zece ani de activitate. 1994-2004, Ed. Banatul, Timișoara, 2004.
24. Habitat și populație în Banat (sec. XI-XX), Ed. Mirton, Timișoara, 2003.
25. Camera de Comerț, Industrie și Agricultură Timișoara. Repere monografice, 1850- 2000, Ed. Banatul, Timișoara, 2000.

26. Filippo Scolari – Un condotier italian pe meleaguri dunărene, Ed. Mirton, Timișoara, 1997.
27. Cultură și civilizație medievală la Mureșul de Jos, Ed. Almanahul Banatului, Timișoara, 1995.
28. Societatea Culturală Banatul - statut, Ed. Banatul, Timișoara, 1994.
29. Din vremea lui Dracula, Ed. Almanahul Banatului, Timișoara, 1994.
30. Pavel Chinezu, Edit. Helicon, Timișoara, 1994.

B. Coautor/În colaborare

31. Istoria Timișoarei, Manual opțional ed. a III-a, Ed. Eurostampa/Banatului, Timișoara, 2019.
32. Cronologia Banatului. III/1. Banatul între 1716-1735, Ed. Banatul, Timișoara, 2018.
33. Cronologia Banatului. III/2. Banatul între 1736-1753, Ed. Banatul, Timișoara, 2018.
34. Palatul apelor, Ed. Banatul, Timișoara, 2018.
35. Arad. Economie și societate, vol. I-III, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2015-2017.
36. Banatul în lupta antiotomană, Ed. Artpress/Banatului, Timișoara, 2014.
37. Monografia Municipiului Caransebeș, Ed. Banatul, Timișoara, 2012.
38. Monografia Municipiului Drobeta-Turnu Severin, Ed. Banatul, Timișoara, 2012.
39. Monografia Municipiului Reșița, Ed. Banatul, Timișoara, 2012.

40. Monografia județului Timiș, Ed. Banatul, Timișoara, 2012.
41. Alimentarea cu apă a municipiului Timișoara, Ed. Banatul, Timișoara, 2012.
42. Monografia serviciilor de salubritate din Timișoara. RETIM Ecologic Service S.A. – Continuarea unei vechi tradiții. 1911-2011, Ed. Artpress, Timișoara, 2011.
43. Istoria Timișoarei, Manual opțional, ediția a II-a, Ed. Artpress/Banatul, Timișoara, 2011.
44. Zona turistică Herneacova, Ed. Banatul, Timișoara, 2011.
45. Din cronologia județului Timiș, ediția I-a/2004, Ed. Marineasa; ediția a II-a/2006; ediția a III-a/2010, Ed. Orizonturi Universitare, Timișoara.
46. Premiere și priorități timișorene, vol. I, 100 de premiere și priorități până la 1900, Ed. Banatul/Artpress, Timișoara, 2009.
47. Cronologia de istorie locală, Ed. Banatul, Timișoara, 2009.
48. Helytoretenei kronologija, Ed. Banatul, Timișoara, 2009.
49. Cronologia orașelor bănățene, Ed. Banatul, Timișoara, 2009.
50. Hronologia Banatskih gradova, Ed. Banatul, Timișoara, 2009.
51. Monumente comemorative ale eroilor din primul și al doilea război mondial, Ed. Banatul, Timișoara, 2008.
52. Din vremea lui Dracula. Feciorul morarului din Satchenez, Ed. Banatul, Timișoara, 2008.
54. Istoria Timișoarei, Manual opțional, vol. II, ediția I, Ed. Banatul, Timișoara, 2008.

55. Istoria Timișoarei, Manual opțional, vol. I, Ed. Banatul, Timișoara, 2008.
56. Cronologia Banatului, volumul II, partea I, Banatul între 934-1552, Ed. Banatul/Artpress, Timișoara, 2007.
57. Biblioteca Klapka, Ed. Banatul/Graphites, Timișoara, 2007.
58. Hronologia Banatskih Gradova, Timișoara, 2007.
59. Ghid cronologic pentru orașele bănățene, Timișoara, 2007.
60. Catalog al obiceiurilor populare din zona transfrontalieră, Ed. Banatul, Timișoara, 2007.
61. Etnii bănățene. Cronologie, Ed. Banatul, Timișoara, 2006.
62. Bolvașnița: monografie, Ed. Dalami, Caransebeș, 2005.
63. Timișoara - prezent continuu, vol. I-II, f. ed., Timișoara, 2002.
64. Contribuții la monografia Fabricii de Țigarete Timișoara, Ed. Banatul, Timișoara, 1998.
65. Timiș - harta turistică, Ed. Sport – Turism, București, 1985.

C. Ediții îngrijite

66. Mathias Bell - Comitatul Timișului, Ed. Artpress/Banatului, Timișoara, 2015.
67. Valeria Pârvulescu - Karl Brocky. Un timișorean - pictor al curții regale britanice, Ed. Banatul/Artpress, Timișoara, 2007.
68. Henrik Ottendorf - De la Viena la Timișoara, 1663, Ed. Banatul/ Artpress, Timișoara, 2006.
69. Drumuri municipale Timișoara, Ed. Banatul, Timișoara, 1999.

